

अध्याय एक

परिचय

१.१ पृष्ठभूमि

अनुसन्धान प्रस्तावना वा शोध कार्यको पृष्ठभूमि सिन्धुली जिल्लाको पूर्वी क्षेत्रमा अवस्थित निपाने, हत्पते र सिर्थौली गा.वि.स. का विद्यालयको कक्षा ८ मा अध्ययनरत दनुवारी मातृभाषी विद्यार्थीले नेपाली शब्दोच्चारण गर्दा गर्ने त्रुटिको अध्ययन रहेको छ ।

भाषा विचार विनिमयको माध्यम हो भाषा बिना मानिसको जीवन व्यर्थ रहन्छ । त्यसै कारणले गर्दा सामाजिक विषयवस्तुका रूपमा स्थापित भाषाले मानिसका हरेक क्षेत्रको विकासमा सहयोग गर्दछ । भाषा प्रयोक्ताका दृष्टिमा संसारमा सबैभन्दा उच्च र प्रभावशाली भाषा भारोपेली भाषा परिवार रहेको छ । मानिसको जीवनलाई निश्चित गति दिने प्रमुख माध्यम पनि भाषा नै हो । भाषा बिना मानिसको जीवन चलन गाह्रो हुन्छ । मानिस बिना भाषाको जन्म पनि सम्भव देखिदैन । त्यसैले यी दुवै एक अर्काका पूरकका रूपमा स्थापित भएका छन् ।

भौगोलिक क्षेत्र, सामाजिक परिवेश वा अन्य कुनै अवस्थालाई अध्ययन गर्दा भाषाको संरचना बेग्लै किसिमको देखिन्छ । अन्तर्राष्ट्रिय परिवेशलाई नियाल्दा भाषाको संरचना अझ बढी फरक किसिमले निर्माण भएको देखिन्छ । विश्व परिवेशलाई दृष्टिगोचर गर्दा एउटा सानो भौगोलिक क्षेत्र रहेको नेपालमा राष्ट्रिय जनगणना २०६८ अनुसार १२३ वटा भाषाहरू अस्तित्वमा रहेका छन् । नेपालमा पनि सबै भन्दा ठूलो भाषा भारोपेली भाषा नै प्रयोगमा रहेको देखिन्छ । भौगोलिक परिवेश अनुसार फरक फरक भाषिक संरचनाको विकास नेपालमा भएको देखिन्छ । यही स्थापित सबै भाषाहरूको लिपि भने छैन । लेख्य प्रचलनमा करिब ५/६ वटा भाषाहरू मात्र देख्न सकिन्छ । अन्य भाषाहरू भने बोलिचालीमा मात्र सीमित रहेको पाइन्छ । विभिन्न परिस्थितिमा बसाइँ सराइले गर्दा भाषाको निर्माण हुन गई केही पिजीन भाषाहरूको

पनि जन्म भएको देखिन्छ । धार्मिक जातिगत, सामाजिक र भौगोलिक अवस्थाको अध्ययनबाट नेपालमा विभिन्न किसिमका भाषाहरू देखिन्छन् ।

नेपाल र नेपालीको अवस्थालाई हेर्दा धार्मिक, साँस्कृतिक, भौगोलिक जातिगत तथा सामाजिक विविधताका कारणले गर्दा धेरै भाषाहरू फरक फरक किसिमले बोलिन्छन् । त्यसैले जातिगत रूपमा हेर्दा नेपालमा बसोबास गर्ने दनुवार जातिको बोल्ने भाषा छुट्टै रहेको छ तर दनुवार जातिले प्रयोग गर्ने भाषा लिपिवद्ध हुन भने सकेको छैन, फरक संरचनाबाट विकसित दनुवारी विद्यार्थीहरूले नेपाली भाषाको शब्दोच्चारण गर्दा कस्तो स्थानमा कुन कुन विषयमा त्रुटिहरू गर्न सक्छन् भन्ने विषयमा यस अनुसन्धान गरिएको छ ।

१.२ समस्या कथन

भाषाको प्रयोग क्षेत्र समाज हो । भाषा समाजद्वारा नै जीवित रहेको हुन्छ । यसै कारण भाषा र समाजका बीचमा अन्योन्याश्रित सम्बन्ध रहेको छ । यी कुनै एउटाको अभावमा भाषाको अस्तित्व रहन सक्दैन । भाषाकै माध्यमबाट व्यक्तिले आ आफ्ना विचारहरूलाई समाजमा सम्प्रेषण गर्दछ । भाषा शिषणका क्रममा विविध भाषी विद्यार्थीहरूले नेपाली भाषाको अध्ययनका क्रममा प्रशस्त मात्रमा त्रुटिहरू गर्ने गर्दछन् । त्यस्ता त्रुटिको क्षेत्र पहिचान गरी प्रभावकारी शिक्षण तथा निरन्तरको अभ्यासद्वारा त्रुटिहरूको निवारण गर्न सकिन्छ ।

हाम्रो देश नेपाल सानो राष्ट्र भए पनि यहाँ विविध जाति, धर्म, संस्कृति र सम्प्रदायका मानिसहरू बसोबास गर्दछन् । मानिसका इच्छा, आकांक्षा, चाहना र आवश्यकतालाई पुरा गर्ने एक मात्र माध्यम भाषा भएकाले नेपाली समाजको संस्कार र संस्कृतिलाई झल्काउँदै जीवन्त राख्ने प्रमुख माध्यम पनि भाषा नै हो तर त्यसै नेपाली भाषा मध्यको एउटा भाषिका दनुवारी पनि हो । नेपालमा बोलिने भारोपेली, भोटबर्मेली, द्रविडेली इत्यादि भाषाहरू मध्यको सबै भन्दा समृद्ध र प्रभावशाली भाषा परिवार भारोपेली अन्तर्गत पर्ने दनुवारी भाषा पनि एक हो ।

समृद्ध भारोपेली भाषा परिवारको एउटा हिस्साका रूपमा स्थापित दनुवारी भाषा नेपालको सबैजसो जिल्लाहरूमा बोलिन्छ, तर पनि विशेष गरी भापा, मोरङ, उदयपुर, सर्लाही, महोत्तरी, सिन्धुली, धनुषा, सिन्धुपाल्चोक र काभ्रेपलाञ्चोक जिल्ला तथा त्यसको आसपासमा रहेका खोला नदी किनारामा बसोबास गर्ने व्यक्तिहरूले बोल्ने गर्दछन् । बोलिचालीमा सीमित यस भाषाका (वक्ताहरू) प्रयोगकर्ताहरू आफ्नो भाषाको संरक्षणमा त्यति सक्रिय देखिदैनन् । जसको कारण नेपाली भाषाको प्रभाव देख्न सकिन्छ । कृति र साहित्य सिर्जना नभएको यस भाषाका विद्यार्थीहरूले नेपाली भाषाको अध्ययनमा भर पर्नु पर्ने स्थिति रहेको छ । दोस्रो भाषाको सिकाइमा पहिलो भाषाको प्रभाव पर्छ, नै जसको कारण दोस्रो भाषा सिकाइमा त्रुटि हुने गर्दछ । यसै सन्दर्भमा दनुवारी मातृभाषा भएका विद्यार्थीले नेपाली भाषाको शब्दोच्चारणमा के कस्ता त्रुटिहरू गर्दछन् भन्ने कुरा नै यस शोध कार्यको समस्याको केन्द्र मान्नु पर्दछ । माथि उल्लेख गरिएका विषय वरिपरि रहेर प्रस्तुत अध्ययनमा निम्न बुँदालाई ज्वलन्त समस्याको रूपमा अधि सारिएको छ ।

- (क) दनुवारी मातृभाषी विद्यार्थीहरूले नेपाली भाषाको शब्दोच्चारण गर्दा के कस्ता त्रुटिहरू गर्दछन् ?
- (ख) नेपाली भाषाको शब्दोच्चारण गर्दा त्रुटि गर्नुका कारण के के हुन सक्छन् ?
- (ग) त्रुटिहरूलाई कसरी पहिचान र विश्लेषण गर्न सकिन्छ ?
- (घ) त्रुटि निराकरणका लागि के कस्ता सुझावहरू प्रस्तुत गर्न सकिन्छ ?

१.३ अध्ययनका उद्देश्यहरू

शोधकार्य निश्चित लक्ष्य तथा उद्देश्यमा केन्द्रित हुन्छ । समस्या कथनमा उठाइएका मूलभूत प्रश्नहरूको समाधान गर्नु नै शोधकार्यको उद्देश्य हो । यस शोधकार्यका उद्देश्यहरू निम्नानुसार रहेका छन् :

- (क) दनुवारी मातृभाषी विद्यार्थीहरूले नेपाली भाषाको शब्दोच्चारणमा गर्ने त्रुटिहरूको पहिचान गर्नु,
- (ख) नेपाली भाषाको शब्दोच्चारण गर्दा त्रुटि गर्नुको कारणहरूको खोजी गर्नु,

- (ग) त्रुटिहरूको पहिचान र विश्लेषण गर्नु,
(घ) त्रुटि निराकरणका लागि सुझाव प्रस्तुत गर्नु ।

१.४ अध्ययनको औचित्य/सान्दर्भिकता

भाषा प्रयोगकर्ताहरूका दृष्टिले दनुवारी भाषीहरू नेपालका प्रायः सबैजसो जिल्लाहरूमा रहेका छन् र अन्य भाषी वक्ताको तुलनामा कम जनसङ्ख्या रहेका दनुवारी भाषीहरूको आफ्नो घर परिवार बाहेक दोस्रो भाषाको रूपमा नेपाली भाषा कै बढी प्रयोग गरेको पाइन्छ । उनीहरू भाषिक शिष्टताका दृष्टिले अन्य भाषा भन्दा कमजोर भाषाका रूपमा आफ्नो भाषाको प्रयोग गर्दछन् । त्यसैले दनुवारी भाषी विद्यार्थीहरूले नेपाली भाषालाई दोस्रो तथा राष्ट्रिय भाषाको रूपमा अध्ययन गर्दा पहिलो भाषाको प्रशस्त प्रभाव पर्न जान्छ ।

नेपाल सरकारको प्राथमिक शिक्षा मातृभाषामा नै दिने नीतिलाई व्यवहारिक रूप दिन र दनुवारी मातृभाषा भएका विद्यार्थीहरूलाई नेपाली सिकाउदा देखिएका समस्याहरूको निराकरण गर्न र नेपाली भाषी वक्तालाई दनुवारी भाषा बारे जानकारी लिने अभिरूचिलाई पुरा गर्न पनि यस भाषाको अध्ययन औचित्यपूर्ण देखिन्छ ।

दोस्रो भाषाको प्रभावका कारण नेपाली भाषा सिक्दा प्रशस्त मात्रामा त्रुटिहरू हुन जान्छ । त्रुटिपूर्ण शब्दहरूको उच्चारणले गर्दा शब्दमा मात्र नभई अर्थ नै परिवर्तन हुने गर्दछ, त्यसैले भाषा सिकाइलाई प्रभावकारी र स्तरीय बनाउन उच्चारणमा गर्ने त्रुटिहरूको बारेमा अध्ययन गरिने यस शोधपत्रको औचित्य पृष्टि हुन्छ ।

यथार्थमा यस शोधपत्र तयार गर्ने क्रममा गरिएको अध्ययनले दनुवारी भाषी विद्यार्थीले नेपाली भाषा अध्ययन गर्दा गर्ने त्रुटिहरूको पहिचान गर्ने, दनुवारी भाषी विद्यार्थीलाई नेपाली सिकाउदा उनीहरूले गर्न सक्ने त्रुटिहरूलाई कम गर्दै प्रभावकारी ढङ्गले भाषा सिकाउने, मनोवैज्ञानिक तरिकाले शिक्षण गर्ने, शब्दहरू उच्चारण गर्ने, वाक्य गठन, वर्णविन्यास, सस्वर पठनमा हुन सक्ने त्रुटिलाई निराकरण गरी दनुवारी भाषा सम्बन्धी उच्चारणको क्षेत्र र त्रुटिका क्षेत्रमा अध्ययन अनुसन्धान गर्न चाहने

शिक्षक, अनुसन्धानकर्ता, अन्वेषकका लागि समेत यो अध्ययन अत्यन्त सान्दर्भिक हुने अपेक्षा गरिएको छ ।

१.५ अध्ययनको सीमाङ्कन

कक्षा ८मा अध्ययनरत दनुवारी भाषी विद्यार्थीहरूले नेपाली भाषाको उच्चारणमा गर्ने त्रुटिहरूमा केन्द्रित यस शोधपत्रलाई निम्न परिसीमा भित्र सीमित गरिएको छ :

- (क) सिन्धुली जिल्लाका निपाने, हत्पते र सिर्थौली गाउँ विकास समिति भित्रका ५ वटा विद्यालयहरू मध्ये कक्षा ८ मा अध्ययनरत हरेक विद्यालयबाट छात्र ६ र छात्रा ६ जना गरी जम्मा ६० जना दनुवारी मातृभाषी विद्यार्थीहरूलाई नमुनाका रूपमा लिइएको छ ।
- (ख) विद्यार्थीको लिखित तथा मौखिक उच्चारणगत अभिव्यक्तिका क्रममा देखिएका त्रुटिहरूमा सीमित गरिएको छ ।

अध्याय दुई

पूर्वकार्यको अध्ययन र अध्ययनको रूपरेखा

२.१ सम्बन्धित साहित्यको अध्ययन

कुनै पनि कार्य गर्नु भन्दा पहिले पूर्वकार्यको लेखाजोखा गर्नु उपयुक्त हुन्छ । यसरी नै अनुसन्धान कार्यका लागि पूर्वकालीन अध्ययनले महत्त्वपूर्ण भूमिका खेलेको हुन्छ । कुनै पूर्वकार्य बिना वर्तमानको कार्यले सफलता पाउन सक्दैन । त्यसैले विगतको अनुसन्धानले वर्तमानलाई निर्देशित र चलायमान बनाउँदै आधारशीला तयार गरी अझ अगाडि बढ्न सहयोग पुर्याउँछ ।

भाषाको त्रुटि विश्लेषणको अध्ययनमा के कति अनुसन्धानका प्रयासहरू भएका छन् ? ती प्रयासहरूले भाषा शिक्षणका क्रममा भएका त्रुटिहरू कम गर्न के कस्ता उपायहरू अपनाएक छन् ? जस्ता महत्त्वपूर्ण जानकारीका लागि पूर्वकार्यको अध्ययन महशुस गरी त्रुटि विश्लेषणका विषयमा प्राप्त सैद्धान्तिक ज्ञान, अनुसन्धानात्मक व्यवहारिक पक्ष र अनुसन्धेय कृतिका सम्बन्धमा भएका कार्यहरूलाई पूर्वकार्य वा पूर्व साहित्यको अध्ययनका रूपमा समेट्नु प्रासङ्गिक हुन्छ ।

बास्कोटा (२०४९) ले हत्पते गा.वि.स. का दनुवार र राजनीति शीर्षकमा भिजेल प्रोफाइल तयार पारेको पाइन्छ । उक्त प्रोफाइलमा सिन्धुलीको कमलाखोंज क्षेत्र गत शातब्दीसम्म दनुवार प्रधान थियो । त्यस समयमा यो क्षेत्रमा दनुवार जातिको एकछत्र राज्य भएको पाइन्छ । दनुवारी भाषा, अवधी, थारू र मैथिलीसित मिल्दोजुल्दो छ । खोलमा अल्पिन, ठूलो बाढीमा हिडेर खोला तर्नु, माछा मार्नु, एउटा खोलाको माछा अर्को खोलामा पुर्याउनु, भारफुक गर्नु आदि दनुवारहरूको विशेषता रहेको पाइन्छ भन्ने निष्कर्ष यस अध्ययनको रहेको छ ।

दाहाल (२०५४) ले दनुवारी भाषा एक अध्ययन शीर्षकमा शोधपत्र लेखेको पाइन्छ । दनुवारी घना बस्तीबाट सामग्री सङ्कलन गरी दनुवारी भाषाको व्याकरणात्मक पक्षलाई परम्परागत ढाँचामा विश्लेषण गरी तयार पारिएको उक्त

शोधपत्रले दनुवारी भाषामा नेपाली भाषा भैं शब्दवर्गहरू रहेको, यसमा नेपालीमा भैं नाम वर्गका शब्दहरू पाइए पनि सर्वनाम वर्गका नेपालीमा जस्तो विभिन्न आदरार्थी नपाइएको, दनुवारी वक्ताहरूले नेपाली भाषाकै सङ्ख्यावाची विशेषणको प्रयोग गरेको नेपाली भाषामा जस्तो दनुवारी भाषामा विशेषणको रूप नचलेको, नेपाली भाषामा 'नु' धातु जोडिएर क्रिया निर्माण भए भैं दनुवारी भाषामा 'आइ' धातुमा जोडेर क्रिया निर्माण भएको, दनुवारी भाषाका अव्यय शब्दमा नामयोगीका रूपमा 'लग, संग, त, भर' प्रयोग भएको, संयोजकका रूपमा 'कि, या, आ, तब, किकरकि, कहबत्, नत्र, तर र फेरू' प्रयोग भएको, विस्मयादिवोधक र निपात शब्दहरू नेपाली भाषाकै प्रयोग भएको, अरू भाषामा भैं यिनीहरूको शब्द निर्माणमा पनि उपसर्ग, प्रत्यय, समास र द्वित्व पद्धतिको महत्त्वपूर्ण स्थान रहेको, कर्तामा मात्र वचनको प्रभाव परेको, पुरूषको प्रभाव नेपालीमा भैं कर्ता र क्रिया दुबैमा परेको, लिङ्गको प्रयोग दनुवारी भाषामा नाम स्तरमा मात्र रहेको, सामान्यार्थको अभिव्यक्ति नेपालीमा भैं करण अकरण र प्रश्नसूचक वाक्यमा भएको, नेपालीमा भैं धातु नै आज्ञार्थक क्रियाको रूपमा रहेको, सम्भावानार्थमा सामान्य भविष्यत् कालकै प्रत्यय लागेर बनेको सङ्केतार्थकको निर्माण असमापिका क्रियाको पछाडि 'त' थपिएर भएको आदि व्याकरणात्मक पक्षहरूको यस शोधपत्रमा विश्लेषण गरिएको छ ।

बन्जाडे (सन् २००२) ले टेन्स आस्पेक्ट एन्ड एग्रिमेन्ट इन दनुवार भर्वस शीर्षकमा शोधपत्र तयार पारेको पाइन्छ । उक्त शोधपत्र ललितपुर जिल्लाको डुकुछाप गा.वि.स. को दनुवारी बोलीमा पाइने क्रियाको काल, पक्ष र सङ्गतिको अध्ययनसंग सम्बन्धित छ । यस अध्ययनको उद्देश्य दनुवारी भाषामा काल भाव र सङ्गतिका प्रकारहरू पत्ता लगाउनु रहेको छ । डुकुछाप निवासी मातृभाषीलाई प्रश्न गरी उनीहरू माफर्त प्राप्त सामग्री सङ्कलन गरी यस शोधपत्रमा विश्लेषण गरिएको छ ।

भा (२०६०) द्वारा कक्षा चारमा उत्तीर्ण मैथिली भाषी विद्यार्थीहरूले नेपाली भाषाको उच्चारणमा गर्ने त्रुटिहरूको विश्लेषण शीर्षक शोधपत्र प्रस्तुत गरिएको छ । यस अध्ययनमा धनुषा जिल्लाको जनकपुर नगरपालिका भित्र र बाहिरका ग्रामीण क्षेत्रका विद्यालयका विद्यार्थीहरूलाई उच्चारण र श्रुतिलेखन गरिएका सामग्रीहरू

टेपरेकर्ड गरी त्यसकै आधारमा विश्लेषण गरिएको छ । त्यस्तै त्यस शोधपत्रमा 'ट, ण, अ, वर्ग र क्ष' संयुक्त शब्दको उच्चारणमा गर्ने त्रुटिहरूको अध्ययन भएको देखिन्छ । साथै पूर्ण खाका तयार गरी छनोट गरिएका १०० वटा शब्दहरूको प्रतिक्रिया प्रस्तुत गरिएको छ ।

बानियाँ (२०६०) ले कक्षा ५ मा अध्ययनरत लिम्बु मातृभाषी विद्यार्थीहरूले नेपाली उच्चारणमा गर्ने त्रुटिहरूको विश्लेषण शीर्षकमा शोधकार्य प्रस्तुत गरेका छन् । उक्त शोधकार्यका लागि पाँचथर जिल्लामा १० वटा विद्यालयहरूबाट कक्षा ५ मा अध्ययनरत ८/८ जना लिम्बु मातृभाषी विद्यार्थीहरूलाई प्रतिनिधि नमुनाको रूपमा छनोट गरी सामग्री सङ्कलन गरिएको छ । शब्द र वर्ण उच्चारणका लागि पूर्ण अनुमानित १५० वटा शब्दहरू उच्चारण गर्न लगाई स्तरीय नेपाली शब्दहरूको उच्चारणमा गर्ने त्रुटिहरूको पहिचान गरिएको छ । यस शोधपत्रमा लिम्बु भाषी विद्यार्थीहरूले नेपाली उच्चारणमा गर्ने त्रुटिहरू पत्ता लगाउनु, त्रुटिको वर्णन गर्नु र सुझाव प्रस्तुत गर्नु उद्देश्य रहेको छ ।

यादव (२०६२) द्वारा कक्षा पाँचमा अध्ययनरत मैथिली भाषी विद्यार्थीहरूले नेपाली वाक्य गठनमा गर्ने त्रुटिहरूको अध्ययन शीर्षकमा शोधपत्र प्रस्तुत गरिएको छ । यस शोधपत्रको उद्देश्य कक्षा पाँचमा अध्ययनरत मैथिली भाषी विद्यार्थीहरूले नेपाली वाक्य गठनमा गर्ने त्रुटिहरूको क्षेत्र पत्ता लगाउनु, ग्रामीण र शहरीया विद्यार्थीहरूले गर्ने त्रुटिहरूको तुलनात्मक विश्लेषण गर्नु, त्रुटि निराकरणात्मक शिक्षणका लागि सुझाव दिनु रहेका छन् । उक्त शोध पत्रको जनसङ्ख्याका लागि सिराहा जिल्लाका सरकारी निजी गरी ६ वटा विद्यालयका कक्षा पाँचमा अध्ययनरत १०/१० जना मैथिली भाषी विद्यार्थीहरूलाई नमुनाको रूपमा लिइएको छ, भने सामग्री सङ्कलनका क्रममा वाक्यगठन अन्तर्गत लिङ्ग, वचन, पुरूष र आदर सम्बन्धी अत्यावश्यक सूचना लिनका लागि वस्तुगत प्रश्न, अनुवाद, सङ्क्षिप्त उत्तरात्मक र स्वतन्त्र लेखन गरी जम्मा चार किसिमका छुट्टाछुट्टै प्रश्नावलीहरू तयार गरी सामग्री सङ्कलन गरिएको छ । अन्त्यमा सङ्कलित सामग्रीको व्याख्या विश्लेषणका लागि विद्यार्थीका अभिव्यक्तिमा देखिएको त्रुटिहरूलाई लिङ्ग, वचन, आदर र पुरूष गरी चार पक्षमा विभाजन गरी

उदाहरण प्रस्तुत गरिएको छ । यी चार मध्य सबै भन्दा बढी त्रुटि हुने क्षेत्र पत्ता लगाउनको लागि प्राप्त प्रतिक्रियामा देखिएका त्रुटिको प्रतिशत निकाली त्यसकै आधारमा व्याख्या विश्लेषण र प्रस्तुतीकरण गरिएको छ ।

खड्का (२०६४) द्वारा सप्तरी जिल्लाका कक्षा ५ मा अध्ययनरत मैथिली भाषी विद्यार्थीहरूले स्तरीय नेपाली शब्दोच्चारणमा गर्ने त्रुटिहरूको अध्ययन शोधपत्र प्रस्तुत गरिएको छ । यस शोधपत्रको उद्देश्य कक्षा ५ मा अध्ययनरत सप्तरी जिल्लाका मैथिली भाषी विद्यार्थीहरूले नेपाली शब्दोच्चारणमा गर्ने त्रुटिहरूको पहिचान गर्नु, उक्त त्रुटिको वर्गीकरण विश्लेषण गर्नु, त्रुटिहरूको निराकरणका उपायहरू तथा सुझाव पेश गर्नु रहेका छन् भने उक्त शोधपत्रका लागि नमुना छनोट, सामग्री सङ्कलन, व्याख्या विश्लेषण र प्रस्तुतीकरण जस्ता विधिको प्रयोग गरेको पाइएको छ । जसमा नमुना छनोटका लागि सप्तरी जिल्लाको १० वटा विद्यालयको प्रत्येक विद्यालयबाट १०/१० जना मैथिली भाषी विद्यार्थीहरूलाई नमुना छनोटका रूपमा लिइएको छ भने सामग्री सङ्कलनका लागि १५० वटा नेपाली शब्दहरूको उच्चारण गर्न लगाई ती शब्दहरूलाई तालिकाबद्ध गरी व्याख्या विश्लेषण र प्रस्तुतीकरण गरिएको छ । निष्कर्षमा मैथिली भाषी विद्यार्थीहरूले अनुनासिक वर्णहरूको उच्चारण सम्बन्धी त्रुटिहरू, प्राणत्व उच्चारण सम्बन्धी त्रुटिहरू 'च', 'य', 'ए', 'स' र 'ट' वर्ण सम्बन्धी उच्चारणमा त्रुटि हुने गरेको पाइन्छ भने निष्कर्षमा निकालिएको छ । जसलाई उच्चारण गर्न लगाई त्रुटिको क्षेत्र पहिचान गरी निराकरणात्मक उपाय प्रस्तुत गरेको पाइन्छ ।

सिंह (२०६४) द्वारा कक्षा ७ मा अध्ययनरत मैथिली भाषी विद्यार्थीहरूले नेपाली उच्चारणमा गर्ने त्रुटिहरूको अध्ययन शीर्षकमा शोधपत्र प्रस्तुत गरिएको छ । यस शोधपत्रको उद्देश्य कक्षा ७ का मैथिली भाषी विद्यार्थीहरूले नेपाली उच्चारणमा गर्ने त्रुटिहरू पत्ता लगाउनु त्रुटि पहिचान गरी वर्गीकरण र विश्लेषण गर्नु, त्रुटि निराकरणका लागि आवश्यक सुझाव प्रस्तुत गर्नु, रहेका छन् भने उक्त शोधपत्रका लागि नमुना छनोट, सामग्री सङ्कलन र तयारी व्याख्या विश्लेषण र प्रस्तुतीकरणका माध्यमबाट अध्ययन गरिएको छ । जसमा नमुना छनोटका लागि सिराहा जिल्लाका ८ वटा सरकारी विद्यालयबाट कक्षा ७ का १०/१० विद्यार्थीहरूलाई लिइएको छ । त्यस

मध्य ५ जना छात्रालाई समावेश गराइएको छ । त्यसै गरी सामग्री सङ्कलनका लागि कक्षा ७ का छात्र छात्रालाई उदाहरणका दृष्टिले त्रुटि हुन सक्ने शब्दहरू लिई विद्यार्थीलाई उच्चारण गर्न लगाई शब्दहरूको तालिकीकरण गरी के कति त्रुटि भएका छन् । त्यस्ता त्रुटिहरूको मात्रा के कति छ तिनीहरूको सङ्ख्यालाई टिपोट गरी विश्लेषणात्मक वर्णनात्मक विधि अपनाइ व्याख्या विश्लेषण र प्रस्तुतीकरण गरिएको छ । निष्कर्षमा मैथिली भाषी विद्यार्थीले 'व' संयुक्त वर्ण 'घ' माथि रेफ र 'ब' संयुक्त 'न' 'ह' वर्णको लोप 'य' वर्ण को उच्चारण चन्द्रविन्दुको प्रयोग, मूर्धन्य वर्ण (ड, ठ) अकरण, 'न' वर्ण संघोष वर्ण अघोष भई उच्चारित हुने जस्ता त्रुटि हुने गरेको भन्ने निष्कर्ष निकालिएको छ । जसलाई उच्चारण गर्न लगाई त्रुटिको क्षेत्र पहिचान गरी निराकरणका उपाय प्रस्तुत गरेको पाइन्छ ।

२.२ पूर्व अध्ययनको महत्त्व

कुनै पनि शोधकार्य वा अनुसन्धान गर्दा अन्य शोधपत्रको भूमिका महत्त्वपूर्ण हुने गर्दछ । त्यसैले यस शोधकार्य अनुसन्धानको रूपमा विभिन्न क्षेत्रमा रहेका शोध पत्रलाई अध्ययन गरिएको छ । यस भन्दा अगाडि भए गरेका शोध कार्य वा यसै विषयमा आधारित र केही सापेक्ष रूपमा रहेका शोधपत्रको अध्ययन गर्न सफल देखिन्छ । त्यसै कारण यस शोधकार्यमा विभिन्न शोध पत्रले महत्त्वपूर्ण भूमिका खेलेको देखिन्छ ।

यस शोधपत्रमा दुर्गाप्रसाद दाहाल (२०५४) ले गरेको दनुवारी भाषा सम्बन्धी अध्ययनले दनुवारी भाषामा शोधपत्र तयार गर्ने व्यक्तिहरूलाई सहजता प्रदान गरेको देखिन्छ । यसमा रहेको समग्र विषयलाई केलाउँदा दनुवारी भाषी वक्ताहरूले आफ्नो भाषाको कसरी प्रयोग गर्दछन् र दनुवारी भाषाको व्याकरणिक व्यवस्था कस्तो रहेको छ ? भन्ने विषयमा स्पष्ट अवधारणा सहितको व्याकरणिक व्यवस्थाले दनुवारी भाषा सम्बन्धी गर्ने अनुसन्धानमा महत्त्वपूर्ण सहयोग पुगेको देखिन्छ ।

त्यसैगरी यस अध्ययनमा सीमित रहेर शोधकर्ताहरूले दनुवारी भाषाको वाक्यगठन दनुवारी विद्यार्थीको पढनबोध क्षमता, पदहरूको सङ्गति लगाएका विषयहरू मध्ये सरिता अधिकारी (२०६९) ले काभ्रेपलाञ्चोक जिल्लाका दनुवारी

मातृभाषी विद्यार्थीहरूले नेपाली शब्दभण्डार क्षमताको अध्ययन शीर्षकमा शोधकार्य गरेको देखिन्छ । त्यसै गरी केदारकुमार अधिकारी (२०६९) को नेपाली दनुवारी भाषाको पदसङ्गतिको तुलनात्मक अध्ययन शीर्षकको शोधपत्रले दनुवारी भाषाका व्याकरणिक कोटी अनुसार नाम, सर्वनाम, विशेषण, लिङ्ग लगाएतका क्षेत्रमा रहेका त्रुटिहरू वा पदसङ्गतिको व्यवस्थाले थोरै भए पनि दनुवारी भाषालाई अन्य भाषाको तुलनामा विश्लेषण गर्न सकिने अवस्था सिर्जना भएको देखियो । साथै भाषिक कठिनाइले गर्दा अन्य भाषाहरूको उच्चारणमा गर्ने त्रुटिहरू नै दनुवारी भाषी विद्यार्थीहरूलाई मातृभाषाले प्रभाव जमाएको देखिन्छ ।

त्यसैगरी गोमा बञ्जाडे (सन् २००२) को टेन्स आस्पेक्ट एन्ड एग्रिमेन्ट इन दनुवारी भर्बस शोध पत्रले पनि दनुवारी बोलीमा पाइने काल, पक्ष र सङ्गतिको अध्ययन गरेको देखिन्छ । जसबाट व्यकरणिक कोटीहरूमा हुने त्रुटिलाई केही हदसम्म भए पनि न्यूनीकरण गरेको देखिन्छ । त्यसैले यस शोधपत्रले पनि दनुवारी भाषा सम्बन्धी अध्ययनमा ठूलो सहयोग पुगेको देखिन्छ ।

अन्त्यमा यस शोधपत्रको अध्ययन गर्दा विभिन्न विषयमा रहेका शोधपत्रको अध्ययन गरी यो शोधपत्र निर्माण गर्न सफल भएको छ । त्यसैले कुनै पनि शोधपत्र निर्माणमा अरूका शोधपत्रको महत्त्वपूर्ण भूमिका रहन्छ, भन्ने कुरा सर्वस्वीकार्य रहेको देखिन्छ । कुनै पनि शोधकार्यको अध्ययनमा पूर्वकार्यको अध्ययन गर्नु पर्दछ, र त्यसैले शोधपत्रलाई महत्त्वपूर्ण सहयोग गर्दछ ।

२.३ सैद्धान्तिक /धारणात्मक रूपरेखा

२.३.१ दनुवार जाति

हाम्रो देश नेपाल बहुजातिय, बहुभाषिक, बहुधार्मिक, बहुसाँस्कृतिक, विशेषतायुक्त समान आकांक्षा र नेपालको राष्ट्रिय स्वतन्त्रता, अखण्डता, राष्ट्रिय हित तथा समृद्धिप्रति आस्थावान, रही एकताको सूत्रमा आबद्ध सबै नेपाली जनता समष्टि रूपमा राष्ट्र हो (अ.स., २०६३ : धारा ३) ।

दनुवार जाति भारतको कर्णाट प्रदेशको द्रोणदिप भन्ने ठाउँबाट आएका मानिन्छन् । नेपालको इतिहास अनुसार कर्णाट वंशीय राजा नान्यदेव भारतकै कर्णाट प्रदेशबाट आएको तथ्य प्रमाणित भएको पाइन्छ । नेपालको इतिहास अनुसार नान्यदेवको वंशज सिमरौनगढको तिरहुते राजा हरि सिंह देवले गयासुद्धिन तुगलको शक्ति खप्न नसकी इष्ट देवी तुलजा भवानीको मूर्ति सहित लिएर काठमाडौं आएका थिए । गयासुद्धिनको हमला खप्न नसकी हरि सिंह देवका भाइ भारदार सिपाइहरू कोही तराइ तिर कोही पहाडतिर भागे । यसरी पहाडे दनुवार, कछाडे दनुवार हुन गए । यी सबै तराई दनुवारकै वंश हुन भन्ने कुरा यो तथ्यले प्रमाणित गरेको देखिन्छ (दनुवार, १९९३/९४ : २५) ।

कसैको भनाइ छ सिन्धु प्रदेशको 'थर' बाट आएका हुँदा थारू भए (शर्मा, २०४९ : ४०८) । दनुवारलाई थारूको एक समुदाय मानेका छन् (शर्मा, २०४९ : ४१०-११) । केही जनश्रुतिले यिनीहरू भारतको उज्जयिन भन्ने ठाउँबाट आएका हुन र विक्रमादित्यका सन्तान हुन भन्दछन् (ढकाल, २०३६ : ११) ।

दनुवारलाई आदिवासी भनिएबाट नौ जाति मंगोलियनमा यो जाति पनि समावेश भएको भन्दै आफ्नो पुर्खाको आगमन उत्तरी भेगबाट भएको मान्दछन् (खरेल, २०४९ : १५) । जुन कुरा यिनीहरूको नाके पोरा, नाके डाँडीको फेद, गालाको केही उठेको हाड र रूपबाट स्पष्ट भएको छ ।

भित्री मधेश र तराईको उत्तरी भागका मूल निवासी थारू, दनुवार, धिमाल, गनगाई मेचे धीवर आदि जाति र उपजाति हुन् (शर्मा, २०४९ : ३१) । दनुवारहरूको मूल थलोको सम्बन्धमा बुभुदा सबैको एक मत देखिन्छ । यिनीहरूको भनाइअनुसार काठमाडौं वरिपरि छिमेकी जिल्लाहरू तथा दनुवार वेसी र मकवानपुर सिन्धुली, काभ्रेपलाञ्चोक नै दनुवारका मूल क्षेत्र हुन् (भण्डारी, २०४५ : १२) ।

२.३.२ दनुवार भाषाको सामान्य परिचय

नेपालमा बोलिने सबै मातृभाषाहरू राष्ट्रभाषा हुन् (अ.स. २०६३ : धा.५.उप.१) ।

संस्कृत भाषामा प्रचलित 'द्रोणीवार' शब्दको नेपाली रूपान्तरण दनुवार भएको देखिन्छ । संस्कृतमा द्रोणीको अर्थ दुई पहाडको माझमा रहेको समथर भू-भाग हो । यही 'द्रोणी' शब्दबाट हिन्दीमा प्रचलित 'दून' शब्द नै नेपालीकरण भएको छ (अर्याल, २०५६ : २) । चुडामणी बन्धुले दनुवार जातिले बोल्ने भाषा दनुवार भनेका छन् । 'दोन' अथवा 'दून' मा बस्ने भएकाले यिनीहरूलाई दनुवार भनियो । दनुवारहरू केन्द्रिय र भित्री मधेश काभ्रेपलाञ्चोक, सिन्धुली र नुवाकोट जिल्लाका बेसीमा पनि बसेका छन् भन्दै २०५८ पूर्वको दनुवारी भाषाभाषिको तथ्याङ्क प्रस्तुत गरेका छन् (बन्धु, २०४७ : १७५-१७६) ।

दनुवारहरूले प्रयोग गर्ने हुनाले यो भाषालाई दनुवारी भनिएको हो । मागधी प्राकृतबाट विकसित भाषामा नेपाली लगायत मैथिली, भोजपुरी, हिन्दी आदि भाषाको प्रभाव पारेको पाइन्छ (लामिछाने, २०६६ : ३२९) । दनुवार जातिको बसोबास नेपालको मुस्ताङ बाहेक ७४ वटा जिल्लामा रहेको छ । २०६८ को जनगणना अनुसार दनुवारी भाषा बोल्ने मानिसको सङ्ख्या ४५८२१ रहेको छ । जस मध्य पुरुषको सङ्ख्या २१५५७ र महिलाको सङ्ख्या २४२६४ रहेको छ (चौं तथ्याङ्क : २०६९/७०) ।

दनुवारहरूले सम्पर्क भाषाको रूपमा अन्य भाषाभाषिसँग राष्ट्र भाषा नेपाली प्रयोग गरेता पनि आफ्नो समुदाय र घरायसी व्यवहारमा भने दनुवारी भाषालाई नै मातृभाषाको रूपमा प्रयोग गर्दछन् । दनुवारी भाषामा सम्पर्क भाषाको प्रशस्त मात्रामा प्रभाव परेको छ । यस जातिका युवा वर्गले दनुवारी भाषाको कम प्रयोग गर्दछन् (अर्याल, २०५७ : १) ।

२.३.३ भाषा भाषिका

दनुवार जातिले बोल्ने भाषा दनुवारी भाषा हो । यस भाषालाई दनुवारी जातिको बोल्ने भाषा भनी नेपाल राजकीय प्रज्ञा प्रतिष्ठान कमलादी, काठमाडौंको मुद्रण २०५० मा भएको 'नेपाल वृहद् शब्दकोष' को पृष्ठ सङ्ख्या ६३१ मा उल्लेख गरिएको पाइन्छ । यो मागधी प्राकृतबाट विकसित भाषा हो । दनुवारहरूले बोल्ने हुनाले यसको नाम दनुवारी परेको हो (शर्मा र बराल, २०५० : १४०) ।

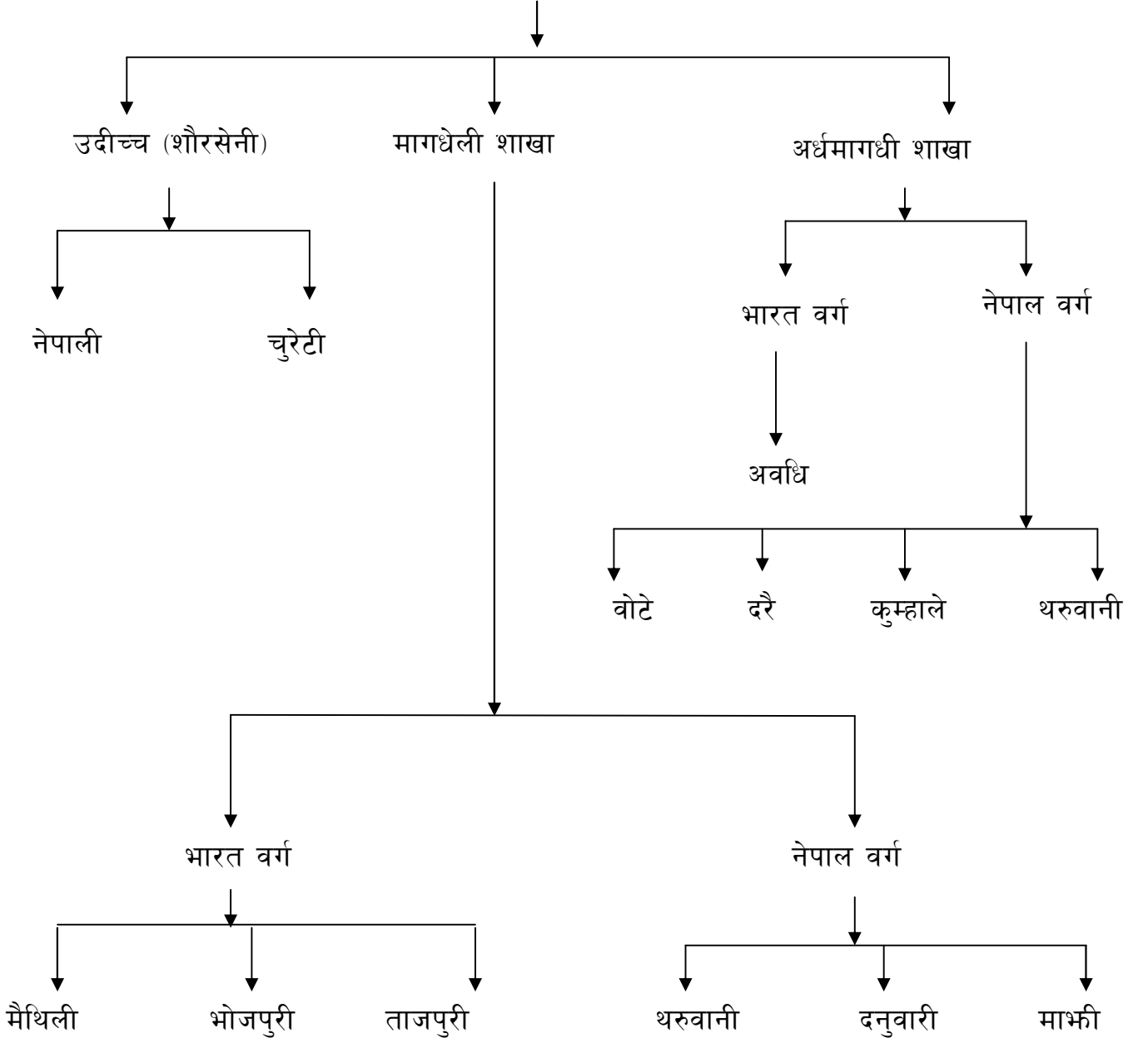
भाषिक विशेषताका आधारमा यसको सम्बन्ध मागधी प्राकृतसँग रहेको मानिएको छ (बन्धु, २०५२ : १९८) ।

नेपाल वर्गका मागधेली भाषाहरूमा दनुवारीहरूलाई निकट पश्चिमी र पूर्वी भित्री मधेश अनि तिनका नजिकमा पर्ने महाभारत पर्वतका लहरमा बस्ने दनुवारहरूले बोल्दछन् (पोखरेल, २०५० : ९५) ।

विश्वकै अधिकांश वक्ताहरू भएको भाषा परिवार भारोपेली शाखा भित्रका नेपालमा बोलीने भाषाहरू नेपाली, चुरेटी, मैथिली, भोजपुरी, ताजपुरी, थारू, दनुवारी, माझी, बोटे, दरै, अवधी, कुमाले देखिन्छन् ।

नेपालमा भारोपेली खलकको स्थिति यस प्रकार छ : (पोखरेल, २०५० : ९४) ।

भारोपेली परिवार

स्रोत: (दाहाल, २०५४, अप्रकाशित शोधपत्र)

२.३.४ दनुवार भाषाको लेखन परम्परा

दनुवारी भाषा मागधी प्राकृतबाट विकसित भाषा हो । तराई क्षेत्र र त्यसको आसपासका भित्री मधेशमा बस्ने दनुवारको भाषामा नेपाली, मैथिली, भोजपुरी, हिन्दी लगायतका भाषाहरूको प्रशस्त प्रभाव देख्न सकिन्छ भने काभ्रेपलाञ्चोक, पाँचथर आदि जिल्लामा दनुवारहरूको भाषामा नेपाली भाषाको ज्यादा र केही भागमा भोट वर्मेली परिवारका भाषाहरूको प्रभाव पनि देख्न सकिन्छ (शर्मा र बराल, २०५० : १४०) ।

परापूर्वकाल देखि आफ्नै संस्कृति र सभ्यतामा रमाउँदै आएका दनुवारहरूको भाषामा आफ्नै लिपी र वर्ण व्यवस्था भने छैन । यो भाषा प्रयोग गर्ने दनुवारीहरू लिखित रूपमा भाषाको प्रयोग गर्दा नेपाली भाषालाई नै मुख्य आधार बनाउने गर्दछन् । त्यसका अलवा मैथिली, भोजपुरी तथा हिन्दी लगायतका भाषाहरूको पनि प्रभाव पाउन सकिन्छ ।

नेपाली लिपीलाई नै आफ्नो लेखन परम्परामा प्रयोग गर्ने दनुवारीहरू आफ्नो घर परिवारमा भने मातृभाषा कै प्रयोग गर्दछन् । नदी किनारामा गई माछा मार्ने, जाल खुँगी, डोरी आदि बनाउने दनुवार जातिका पुरुषहरू प्रायः काममै सक्रिय रहिरहन्छन् । महिलाहरू पनि गुन्डी, चटाई, बुन्ने, भित्तामा अनेक प्रकारमा जीवजन्तुका आकार बनाउने, माटाका रङ्गीन भाडाहरू बनाउने लगायतका कामहरू गर्दछन् । त्यसबाट बचेको समय उनीहरू आफ्नो परिवारसँग मिलि खेतीपातीको काममा समेत सहयोग गर्ने गर्दछन् ।

२.३.५ दनुवार भाषाको वर्तमान स्थिति

नेपालको आदिवासी जनजातिहरू मध्ये एउटा जाति दनुवार पनि हो । यो जाति भारतको कर्णाट प्रदेशको द्रोणदीप भन्ने ठाउँबाट आएको मानिन्छ । त्यसपछि नेपालका विभिन्न ठाउँहरू भित्री मधेश लगायत खोला नदी किनारा तथा तराईका केही समथर फाँटहरूमा बसोबास गर्न थाले भन्ने तथ्यहरू पाइन्छ । विस्तारै नेपालका अन्य भू-

भागहरूमा सानो भाषिक समूहका रूपमा हुँदै गए । त्यस पश्चात यिनीहरू खेती किसानी गर्न थाले र स्थायी रूपमा बसोबास गर्न थाले ।

भाषिक कठिनाई, शिक्षाको कमी परम्परागत सोच लगायतका कारणले पछाडी परेका दनुवार जाति विस्तारै समयको परिवर्तनसँगै आफूलाई पनि केही हदसम्म परिवर्तन गराउदै लैजान थालेका छन् । अन्य भाषिक समूदायको प्रभावका कारण यिनीहरू आफ्नो परम्पराबाट विकसित हुँदै शिक्षा आर्जन, राज्यमा आफ्नो पहुँच लगायतका कुराहरूमा सचेत भएको देख्न सकिन्छ । आफ्ना छोरा छोरीलाई पढ्न लेख्न पठाउने आफ्नो भाषाको संरक्षण गर्नु पर्छ भन्ने मान्यताबाट विकसित दनुवारहरू राज्यको पहुँचबाट टाढा भने रहेका छैनन् ।

आफ्नो भाषाको संरक्षणका निमित्त सक्रिय रूपमा दनुवार जातिका पढेलेखेका युवाहरू लागेको पाउन सकिन्छ । देशको बदलिदो राजनैतिक अवस्थासँगै परिचित दनुवारहरू राजनीतिकको मूल धारमा पनि देखा परेको पाउन सकिन्छ ।

२.३.६ उच्चारण सम्बन्धी सैद्धान्तिक अध्ययन

त्रुटिवारे अध्ययन अनुसन्धान त्यति व्यापक नभए पनि भाषा शिक्षणको क्षेत्रमा भने सन् १९७० को दशक पछि मात्र देखा परेको छ । कुनै पनि कार्य त्रुटि विना सम्पन्न हुन सक्दैन । त्रुटि नेपाली भाषा शिक्षणका क्रममा एक नवीन र चर्चित विषयको रूपमा खडा भएको छ । कुनै पनि भाषा सिकाइका क्रममा त्रुटि हुनु स्वाभाविक प्रक्रिया हो । त्यसैले त्रुटि सम्बन्धी गहन अध्ययन गरी त्रुटिहरूको निराकरणका लागि त्रुटि विश्लेषणको महत्त्वपूर्ण भूमिका रहन्छ ।

नेपाली भाषा सिकाइका क्रममा सिकाइले गर्ने विभिन्न प्रकारका कमजोरीहरू नै त्रुटि हुन् । एउटा सिकर्मीले आफ्नो कौशल देखाइ राम्रा काठका सामानहरू निर्माण गरे भैं सिकाइ पनि एउटा जटिल र सीपयुक्त कार्य हो । त्यसैले दोस्रो भाषाका रूपमा स्तरीय नेपाली भाषा सिक्ने सिकारूले सहज र त्रुटि रहित सिकाइ गर्न प्रायः असम्भव देखिन्छ । भाषा सिकारूले भाषा सम्बन्धी व्याकरणगत, वर्णविन्यासगत,

उच्चारणगत आदि विविध क्षेत्रगत त्रुटिहरू गर्ने गर्दछन् भने यहाँ स्तरीय नेपाली भाषा सिकाइका क्रममा गर्ने उच्चारणगत त्रुटिहरूको अध्ययन विश्लेषण गर्ने गरिएको छ ।

त्रुटि विश्लेषणले भाषा सिकाइको प्रकृतिलाई उजागर गर्नुका साथै त्रुटिहरूको पहिचान गर्न समेत मद्दत पुऱ्याउँछ । अध्ययन वा अनुसन्धानकर्तालाई सिकारूले गर्ने त्रुटिहरूको निराकरणका लागि कस्ता कस्ता शब्दहरूको उच्चारण गर्न सहज हुन्छ भन्ने जानकारी पाउन यसको अध्येताले कस्ता पक्षहरूमा विशेष सर्तकता अपनाउनु पर्ने हो सोको जानकारी प्राप्त हुन्छ । 'त्रुटि विश्लेषण र भाषा सिकाइ दुबै एक अर्काका परिपूरक हुने भएकाले सिकारूले गर्ने त्रुटिहरूको अध्ययनले उनीहरूको सिकाई प्रकृया तथा प्रवृत्तिको जानकारी पाउनुको साथै शिक्षकलाई भाषा सिकाई गर्दा आवश्यक पर्ने विधिको उपयुक्तता सम्बन्धी जानकारी तथा पृष्ठपोषणको काम समेत गर्ने प्रबलता देखिन्छ (अधिकारी, २०६५ : १२७) । विद्यार्थीहरूमा सिकाइ प्रकृया कसरी चल्छ भन्ने कुरा जान्न उनीहरूले सिकदै गरेको भाषामा पाइने त्रुटिहरूको अध्ययन गर्नु महत्त्वपूर्ण हुन जान्छ ।

समग्रमा त्रुटि विश्लेषणलाई प्रायोगिक भाषा विज्ञानबाट स्वतन्त्र रूपमा विकसित विधाको रूपमा चिनिन्छ । यसको अध्ययन प्रायोगिक विधि अनुसार हुने हुँदा यसबाट स्थापित सिद्धान्तहरूले भाषा सिकाइमा सिकारूले गर्ने त्रुटिलाई सिकाइको अभिन्न अङ्ग मानिन्छ । यसकै माध्यमबाट त्रुटिको पहिचान गरी निरन्तरको अभ्यासले त्यस्ता कमजोरी सुधार गर्न सकिन्छ । सिकारूले सिकने लक्ष्य भाषा र स्रोत भाषा बीचको विकासशील स्थिति त्रुटिले संकेत गर्ने हुनाले त्यसलाई पनि त्रुटिको रूपमा हेर्ने गरेको पाइन्छ ।

२.३.७ उच्चारण त्रुटिहरू क्षेत्रहरू

विद्यार्थीहरूले शिक्षण सिकाइका क्षेत्रमा विभिन्न त्रुटिहरू गर्ने गरेको पाइन्छ । त्यसमा पनि भाषा सिकाइको क्षेत्रमा भने अन्य क्षेत्रको तुलनामा अझ बढी त्रुटिहरू हुने गरेको पाइन्छ । त्यसैले यस शोधपत्रको अध्ययनमा भाषिक एकाइलाई उच्चारणगत त्रुटिमा सीमित गरिएको छ । यहाँ उच्चारणलाई भाषिक त्रुटिको एकाइ

मान्दै त्रुटिहरूको वर्ण विश्लेषण पश्चात त्रुटिलाई कुन आधारमा अध्ययन गरिएको छ हेर्ने, व्याख्या गर्ने, भन्ने विषयमा पूर्वाधार तयार गरी उदाहरण सहित यस शोधपत्रमा प्रस्तुत गर्ने प्रयास गरिएको छ । जुन निम्नानुसार प्रस्तुत गरिएको छ ।

- (क) 'आ' वर्ण 'अ' भइ उच्चारण हुने त्रुटिका शब्दहरू जस्तै : आलु-अल्लु, आँखा-अँखा, आस्था-अस्था ।
- (ख) 'ट' वर्ण वा 'त' वर्णयुक्त शब्दहरू उच्चारण हुने त्रुटि जस्तै : टाटो-तातो, महत्व-महतो, तारा-तरा, टाढा-तारो ।
- (ग) 'ज' र 'झ' वर्णको उच्चारणमा हुने त्रुटि जस्तै : साभा-साजा, साज-साँझ, माझ-माज ।
- (घ) 'छ' 'छे' क्षे प्रयुक्त वर्णमा हुने त्रुटि जस्तै : क्षेत्र-छेत्र, छहारी-छाहारी, मान्छे - मान्छेय ।
- (ङ) 'य' र 'ए' को उच्चारणमा हुने त्रुटि जस्तै : यमराज-जेमराज, एउटा-एउता ।
- (च) 'ह' वर्णयुक्त शब्दमा हुने त्रुटि जस्तै : सहायता-सायता, सहयोग-सयोग, गृहकार्य-गिरीहकार्य ।
- (छ) 'व' र 'ब' वर्ण सम्बन्धी त्रुटि जस्तै : बहर-वर, स्वामित्व-स्वामितो ।
- (ज) 'त्व' को उच्चारण सम्बन्धी त्रुटि जस्तै : नेतृत्व-नेतृतो, मातृत्व-मातृतो, प्रतिनिधित्व-प्रतिनिधितो ।
- (झ) 'ऋ' वर्णको उच्चारणमा हुने त्रुटिहरू जस्तै : ऋण-रिन, ऋतु-रीतु, ऋचा-रिचा ।
- (ञ) आदि स्थानमा 'स' वर्णको उच्चारणमा हुने त्रुटि जस्तै : स्कुल-इस्कुल, स्मृति-इस्मृति, स्पन्दन-इस्पन्दन यस्ता त्रुटिमा 'स' वर्णको ठाउँमा इस्वर वर्णको उच्चारण पछि मात्र 'स' को प्रयोग हुने गर्दछ ।
- (ट) संयुक्त उच्चारणमा हुने त्रुटि जस्तै : उत्सुकता-उस्सुकता, दृष्टिकोण-दृरिस्टिकोण ।
- (ठ) रेफ (ँ) उच्चारणमा हुने त्रुटि जस्तै : धर्म-धरम, चर्च-चरच, मर्म-मरम ।

- (ड) अनुनासिक उच्चारणमा हुने त्रुटि जस्तै : प्रशन्न-परशान, हाँगा-हगा यस्ता त्रुटिहरू प्राय : आदि 'न' र 'ङ' व्यञ्जन उच्चारण हुन्छन् ।
- (ढ) घोषत्वको उच्चारणमा हुने त्रुटि जस्तै : अग्लो-अक्लो, कागती-कागटी, लोग्ने-लोकने ।

त्यसैगरी आगन्तुक शब्दहरूको प्रयोग विदेशी भाषाको प्रभाव भाषिकागत प्रभाव तथा स्रोत भाषा लगायतका कारण उच्चारणगत त्रुटिहरू हुने गर्दछन् ।

समग्रमा हेर्दा सबै उच्चारणगत त्रुटिहरू वर्ण र शब्दतहमा भएको पाइन्छ । वास्तवमा उच्चारणका केही पक्षलाई वाक्य तहमा राखेर हेर्न सकिन्छ । तथापी उच्चारण वर्ण र शब्दतहमा नै आधारित भएकाले यस शोधपत्रमा यिनै कुराहरूलाई आधार बनाई उच्चारण सम्बन्धी त्रुटिहरूलाई पहिचान, वर्णन र विश्लेषण गरिएको छ ।

अध्याय तीन

विधि र अध्ययन प्रक्रिया

३.१ अनुसन्धान ढाँचा

समस्याको अध्ययन अनुसन्धान गर्न निश्चित विधिहरू प्रयोग गर्नुपर्ने हुन्छ । जसले गर्दा समस्या र विषयवस्तुको बारेमा विस्तृत जानकारी प्रदान गरी निष्कर्षमा पुग्न मद्दत पुर्याउनुको साथै के कसरी अध्ययन कार्य गरिएको छ, त्यस कुरालाई प्रष्ट पार्ने काम गर्दछ । “अनुसन्धानका लागि आवश्यक पर्ने तथ्याङ्कहरूको सङ्कलन तथा विश्लेषण गर्ने कार्य थोरै खर्चमा पूर्ण हुन सकोस् भनी बनाइएको प्रकृया नै अनुसन्धान ढाँचा हो” (भट्टराई, २०६५ : ९७-९८) ।

“अनुसन्धानका सम्पूर्ण पक्षलाई समेट्ने गरी तार्किक र स्पष्ट अर्थ दिने, सबै क्षेत्रको अन्तर विरोध हटाउने र अपूर्णतालाई समेट्ने गरी अनुसन्धान ढाँचा तयार पार्नु पर्दछ” (खनाल, २०६४ : ४७) ।

त्यसैले यस अनुसन्धानका कार्यलाई सर्वेक्षणात्मक ढाँचामा प्रस्तुत गरी त्यहाँका वस्तु, स्थितिलाई बुझि त्यस विषयमा विश्लेषण गरी निकालिएको निष्कर्ष नै अनुसन्धान हो भन्ने कुरा प्रष्ट हुन्छ । यहाँ सर्वेक्षणात्मक र वर्णनात्मक ढाँचा अन्तर्गत उत्तरदातासँग विस्तृत विवरण लिइएको छ । वस्तुस्थितिलाई गहिराइमा पुगेर बुझ्ने प्रयास गरिएको छ । यसरी प्राप्त तथ्याङ्कका आधारमा सर्वेक्षण ढाँचालाई तार्किक रूपले विश्लेषण गरिएको छ ।

३.२ जनसङ्ख्या र नमुना अथवा अध्ययनको क्षेत्र

प्रस्तुत अध्ययन सिन्धुली जिल्लाको निपाने, हत्पते र सिथौली गा.वि.स. मा अवस्थित ५ वटा विद्यालयबाट कक्षा ८ मा अध्ययनरत प्रत्येक विद्यालयका १२/१२ जना विद्यार्थीका दरले जम्मा ६० जना दनुवारी मातृभाषी विद्यार्थीहरूलाई सहभागी गराइएको छ ।

यस अध्ययनको विश्लेषण गर्दा समयको पावन्दि, भौगोलिक अवस्था र आर्थिक कठिनाइ लगायतका विभिन्न समस्याका कारण निपाने, हत्पते र सिर्थौली गा.वि.स. को कक्षा ८ मा अध्ययनरत नेपाली विषयमा ५ वटा विद्यालयबाट १२/१२ जना विद्यार्थीका दरले जम्मा ६० जना दनुवारी मातृभाषी विद्यार्थीहरूलाई नमुनाको रूपमा तयार गरी सम्बन्धित विषयका विषय शिक्षक र विद्यार्थीहरूलाई केन्द्र बनाई यो अनुसन्धान अगाडि बढाइएको छ ।

३.३ नमुना छनोट पद्धति

यस अध्ययनका लागि प्रथमतः कक्षा ८ को नेपाली पाठ्यपुस्तकबाट विभिन्न शब्दहरूको छनोट गरी पूर्व खाका तयार गरी त्यसैका आधारमा जम्मा १५० शब्दहरू छनोट गरियो । त्यसपछि सिन्धुली जिल्लाको निपाने, हत्पते र सिर्थौली गा.वि.स. मा रहेका विद्यालयमध्ये नमुनाको रूपमा पाँच वटा विद्यालय छानियो । छानिएका विद्यालयमा कक्षा ८ मा अध्ययनरत प्रत्येक विद्यालयबाट ६ जना छात्र र ६ जना छात्रा गरी जम्मा ६० जना दनुवारी मातृभाषी विद्यार्थीहरूलाई अध्ययनको क्षेत्रमा सीमित गरियो । छनोट गरिएका शब्दहरूलाई पूर्व परीक्षणका लागि एउटा विद्यालयमा १२ जना विद्यार्थीहरू छनोट गरियो । त्यसपछि दनुवारी मातृभाषी विद्यार्थीहरू माझ पालैपालो उच्चारण गर्न लगाइयो । त्यसैको आधारमा छनोट गरिएका अन्य विद्यालयहरूमा गई उक्त १५० शब्दहरू उच्चारण गर्न लगाइ उनीहरूले उच्चारण गरेका शब्दहरूलाई शुद्ध उच्चारण गर्ने र गल्ती उच्चारण गर्ने भनी दुई भागमा विभाजन गरी शब्दहरूलाई प्रतिशतका आधारमा तालिकाबद्ध गरियो ।

३.४ तथ्याङ्क/सूचना सङ्कलनका साधनहरू

अध्ययन अनुसन्धानका क्रममा शोध निर्देशकको सल्लाह सुझावलाई मध्यजनर गर्दै सम्भावित केही साधनहरूको पनि प्रयोग गरियो । छानिएका शब्दहरूलाई विद्यार्थीहरू माझ पालैपालो उच्चारण गर्न लगाइयो । साथै विद्यार्थीहरूले उच्चारण गरेका शब्दहरू रेकर्ड गरियो । रेकर्डमा विविध समस्याले गर्दा असम्भव बाँकी शब्दहरू उच्चारण गर्न लगाइ शुद्ध र गलत उच्चारित शब्दहरू लिखित सामग्री प्रयोग कापीमा

टिपीयो । अध्ययन अनुसन्धानमा अधिकतम सूचना र थप जानकारी समावेश गर्नका लागि केही कविताका हरफहरू पाठका अनुच्छेद तथा कठिन शब्दहरू वाचन गर्न लगाइ रेकर्ड गरियो । विद्यार्थी माभ्रमा देखिएका त्रुटिहरूलाई टेप रेकर्ड मार्फत् तथा उनीहरूले उच्चारण गरेका शब्दहरूको आधारमा विद्यार्थीले गरेको त्रुटि र त्रुटि हुनका कारणहरू पत्ता लगाउन सहयोग पुगेको छ ।

३.५ तथ्याङ्क सूचना सङ्कलन पद्धति

प्रस्तुत अध्ययनको क्रममा सामग्री सङ्कलनका लागि दनुवारी भाषाको सामान्य, ऐतिहासिक पृष्ठभूमिको जानकारी हासिल गरी अध्ययनलाई थप विश्वसनिय र प्रमाणित गर्न दनुवारी भाषासँग सम्बन्धित सामग्री, पुस्तक दनुवारी भाषा र जातिको वर्चस्व रहको स्थान देखि विभिन्न व्यक्ति तथा यस भाषासँग सम्बन्धित शोधपत्रहरू लिइ सामग्री सङ्कलन गरियो ।

शोध निर्देशक र अन्य गुरुहरूको सल्लाह बमोजिक कक्षा ८ को नेपाली पाठ्यपुस्तकबाट शब्दहरू लिइ उच्चारणको लागि पूर्व खाका तयार गरियो । त्यसकै आधारमा १५० जति शब्दहरू छनोट गरी वर्ण उच्चारणलाई पनि यही शब्दहरूमा समावेश गरियो । अध्ययनका क्रममा सर्वेक्षण स्थलमा गई पूर्व परिक्षणका लागि १२ जना दनुवारी मातृभाषी विद्यार्थीहरू माभ्र छनोट गरिएका शब्दहरू उच्चारण गर्न लगाइयो । त्यसकै आधारमा छनोटमा परेका अन्य विद्यालयमा गई सोही शब्दहरू दनुवारी विद्यार्थीहरू माभ्र पालैपालो उच्चारण गर्न लगाई कापीमा टिप्ने काम गरियो ।

अध्ययन अनुसन्धानमा अधिकतम सूचना तथा थप जानकारी समावेश गर्नका लागि कविताका हरफहरू पाठ भित्रका अनुच्छेद र कठिन शब्दावलीहरू वाचन गर्न लगाई शुद्ध र गलत उच्चारित शब्दहरू कापीमा टिपीयो । त्यसरी सङ्कलन गरिएका सामग्रीको अध्ययन गरी लिखित सामग्रीको टिपोट र रेकर्डेड सामग्रीहरू दोहोर्‍याइ उच्चारणको बारम्बारता गणना गरी त्रुटिहरू कस्ता छन् र कसरी भएका छन् भनी व्याख्या विश्लेषण गर्ने तयारी गरियो ।

३.६ तथ्याङ्क विश्लेषण र मूल्याङ्कन पद्धति

छनोट गरिएका सम्भावित क्षेत्रका त्रुटिगत शब्दहरूको उच्चारण गर्न लगाई सकेपछि भाषिक प्रयोक्ताहरूले कसरी, कस्ता र के कारणले त्रुटि गदा रहेछन् सो कुराको पहिचान गरी त्रुटिहरूको विश्लेषण गर्नु पर्दछ । त्रुटिहरूको विश्लेषण गर्दा वर्णनात्मक, विश्लेषणात्मक, तुलनात्मक जस्ता प्रक्रिया अपनाउनु पर्ने हुन्छ । शुरूको अवस्थाका त्रुटिहरू र पछिल्लो अवस्थाका त्रुटिहरू बीच तुलनात्मक अध्ययन गरी तालिकीकरण तथा व्याख्या विश्लेषण गर्न सकिन्छ । शारीरिक, मानसिक, सामाजिक, पारिवारिक तथा मनोवैज्ञानिक मध्य कुन कारणले गर्दा त्रुटि भएको हो सो कुराको निक्यौल गरी सिकाइ प्रक्रिया, पाठ्यसामग्री, शिक्षण विधि, लक्ष्य भाषाको कठिनाइ, स्रोत भाषाको प्रभाव आदि के कारणले त्रुटि भएको हो सो कुरा उल्लेख गर्नु पर्ने हुन्छ ।

यसमा प्रयोग भएका शब्द वा वाक्यहरू अप्रभावकारी, अशोभनीय, अभिव्यक्ति दुर्बलता, लेखनमा त्रुटि हुनको साथै अर्थको अनर्थ पनि हुन सक्दछ । त्यसैले अध्ययन अनुसन्धानको क्रममा विद्यार्थीहरूले गरेका त्रुटिहरू के कति स्वीकार्य र अस्वीकार्य छन् । ती कुराको पनि विश्लेषण गर्नु पर्दछ । कतिपय त्रुटिहरू भूल र सामान्य रङ्काइले पनि हुने भएकाले त्यसका बारेमा गरिएका त्रुटिहरूमा कति नियमितता छ, संगतिपूर्ण र त्रुटि भन्न सकिने छ कि छैन यी कुरालाई अध्ययनका क्रममा ख्याल गर्नु पर्दछ । यस अध्ययनमा कुनै गलति खास त्रुटि हुन वा होइनन् भनी सावधानी पूर्वक विश्लेषण गरिएको छ ।

त्रुटिको सिद्धान्तलाई मध्यनजर गर्दै शोधपत्रलाई वर्णनात्मक, विश्लेषणात्मक सर्वेक्षण र क्षेत्रीय विधिको प्रयोग गरी त्रुटिको प्रकृति, तिनीहरूका कारण के कस्ता छन् भन्ने कुरा क्रमबद्ध रूपमा उल्लेख गर्दै अन्त्यमा निष्कर्ष निकाली त्यसैका आधारमा सुझावहरू प्रस्तुत गरिएको छ ।

अध्याय चार

छलफल र परिणाम

शब्दहरूको शुद्ध र स्पष्ट उच्चारण मानको हो । उच्चारणगत त्रुटिले भाषा प्रयोगमा असहजता, अस्पष्टता र अशुद्धता सिर्जना हुन्छ । त्रुटिपूर्ण उच्चारणले गर्दा भाषिक प्रयोगमा वक्ताले बोलेको श्रोताले नबुझ्न सक्दछ । त्यसै कारण भाषा प्रयोगमा शुद्ध र स्पष्ट उच्चारण अत्यावश्यक रहेको छ । भाषाको प्रयोगमा विभिन्न त्रुटिहरू हुने गर्दछन् भाषिक वक्ताले शब्दहरूको उच्चारण गर्दा कुनै न कुनै किसिमको त्रुटिहरू गरेकै हुन्छ । त्यसैले त्रुटिहरूको विश्लेषण गरी सही उच्चारण गर्नका लागि विद्यार्थीहरूलाई प्रेरित गर्नु यस अनुसन्धानको मुख्य उद्देश्य रहेको छ ।

त्यसैले यहाँ दनुवारी मातृभाषी विद्यार्थीहरूले शब्दको उच्चारणमा गर्ने त्रुटिहरू पत्ता लगाई लिइएका उच्चारण क्षेत्र र त्यसका लागि छनोट गरिएका शब्द सङ्कलन निम्नानुसार छन :

तालिका नं. १

१	‘अ’ ‘आ’ वर्ण उच्चारणका लागि	१३
२	‘य’ र ‘ए’ का उच्चारणका लागि	१०
३	रेफ (ˈ) सम्बन्धी उच्चारणका लागि	१२
४	‘व’ र ‘ब’ वर्ण उच्चारणका लागि	१२
५	संयुक्त वर्ण उच्चारणका लागि	१२
६	‘ह’ वर्ण उच्चारणका लागि	८
७	आदि स्थानमा ‘स’ वर्ण उच्चारणका लागि	८
८	‘त्त्व’ को उच्चारणका लागि	९
९	अनुनासिक उच्चारणका लागि	१२
१०	‘ऋ’ उच्चारणका लागि	७
११	प्राणत्व सम्बन्धी उच्चारणका लागि	१०
१२	घोषत्व सम्बन्धी उच्चारणका लागि	८
१३	भाषिकागत प्रभाव सम्बन्धी उच्चारणका लागि	१०
१४	विविध शब्दोच्चारणका लागि	१९
जम्मा		१५०

यसरी सर्वमान्य उच्चारणका लागि जम्मा १५० वटा शब्दहरू छनोट गर्दा दनुवारी मातृभाषी विद्यार्थीहरूको उच्चारणगत त्रुटिलई दृष्टिगत गरी कक्षा ८ को 'हाम्रो नेपाली किताब' बाट शब्दहरूको चयन गरिएको छ । यहाँ शब्दहरूलाई निश्चित क्रममा राखेर प्रस्तुत गरिएको छ ।

४.१ 'अ' 'आ' संयुक्त वर्ण उच्चारणका लागि

कक्षा ८ मा अध्ययनरत दनुवारी मातृभाषी विद्यार्थीहरूलाई 'अ' 'आ' स्वरवर्णको उच्चारणमा गरेका त्रुटिहरूलाई निम्नानुसार प्रस्तुत गरिएको छ :

तालिका नं. २

'अ' 'आ' उच्चारण सम्बन्धी त्रुटिको तालिका

क्र.स.	शुद्ध रूप	उच्चारण
१	अमृत	अमरित
२	मामिला	ममिला
३	जागरण	जागरन
४	अक्षर	अछेर/अछर
५	आधार	आढार/अढार
६	आयाम	आएम
७	अवस्थित	अवस्ठिट
८	आहार	आँरा/अँरा
९	कालिदास	कालिडास
१०	अन्तरिक्ष	अन्टरिछ/अन्तरिछे
११	पहिले	पैले/पहिले
१२	अहिले	अइले/ऐले
१३	समाचार	समचार

कक्षा ८ का दनुवारी मातृभाषी विद्यार्थीहरूले 'अ' तथा 'आ' स्तरयुक्त अन्य व्यञ्जन वर्ण भएका शब्दहरूको उच्चारणमा धेरै मात्रामा त्रुटिहरू गरेको पाइयो । यहाँ 'आ' शब्दको उच्चारणमा 'अ' उच्चारित भएको देखिन्छ । यस्ता खालका त्रुटिहरूलाई विद्यार्थीहरूले गर्ने नियमित त्रुटिका रूपमा लिन सकिन्छ ।

माथिका त्रुटिपूर्ण शब्दहरूलाई अभि स्पष्ट रूपमा तलको तालिकामा विद्यार्थी सङ्ख्या र प्रतिशतमा देखाइको छ :

तालिका नं. ३

'अ' 'आ' वर्णको उच्चारणमा त्रुटि गर्ने विद्यार्थी सङ्ख्या र प्रतिशतको तालिका

शब्द	त्रुटिपूर्ण उच्चारण गर्ने		शुद्ध उच्चारण गर्ने	
	वि.स.	प्रतिशत	वि.स.	प्रतिशत
अमृत	३५	५८.३३	२५	४१.६७
मामिला	२८	४६.६७	३२	५३.३३
जागरण	३०	५०	३०	५०
अक्षर	१८	३०	४२	७०
आधार	३७	६१.६७	२३	३८.३३
आयाम	२५	४१.६७	३५	५८.३३
अवस्थित	२७	४५	३३	५५
पहिले	३५	५८.३३	२५	४१.६७
अहिले	३२	५३.३३	२८	४६.६७
आहार	४५	७५	१५	२५
कालिदास	४३	७१.६७	१७	२८.३३
अन्तरिक्ष	३४	५६.६७	२६	४३.३३
समाचार	३०	५०	३०	५०

माथिको तालिका अनुसार शब्दहरूको उच्चारण गराउँदा विद्यार्थीहरूले सबै भन्दा बढी 'आहार' र 'कालिदास' शब्दमा त्रुटि गरेको पाइयो । 'आहार' शब्दमा ७५ प्रतिशत र 'कालिदास' शब्दमा ७१.६७ प्रतिशत त्रुटिपूर्ण उच्चारण भेटियो । त्यसै गरी 'आधार', 'आयाम', 'पहिले', 'अहिले', 'मामिला', 'जागरण' जस्ता शब्दहरूमा पनि बढी त्रुटि गरेको देखिन्छ । यहाँ सबै भन्दा बढी ७५ प्रतिशत र सबै भन्दा कम २५ प्रतिशत गलत उच्चारण भएको देखिन्छ ।

४.२ 'य' र 'ए' उच्चारण सम्बन्धी त्रुटि

कक्षा ८ मा अध्ययनरत दनुवारी मातृभाषी विद्यार्थीहरूले 'य' र 'ए' वर्णको उच्चारणमा गरेका त्रुटिहरूलाई निम्नानुसार तालिकामा प्रस्तुत गरिएको छ :

तालिका नं. ४

'य' र 'ए' वर्णको उच्चारण सम्बन्धी तालिका

क्र.स.	शुद्ध रूप	उच्चारण
१	एउटा	एउता
२	मनुष्य	मनुसे/मनुस्य
३	आत्मीय	आतमीय
४	सय	सए
५	त्यहाँ	त्या
६	यस	एस
७	भरिया	भरिआ
८	गएको	गको/गएका
९	प्रयास	परयास
१०	रहस्य	रहसे/रहस्य
११	गरिएको	गरेको/गरेका
१२	एकान्त	यकान्त

माथिको तालिकालाई अध्ययन गर्दा दनुवारी मातृभाषी विद्यार्थीहरूले पनि अन्य भाषा भाषी विद्यार्थीहरूकै तुलनामा त्रुटि गरेको पाइयो । यहाँ बढी मात्रामा 'ए' को उच्चारणमा 'ए' लोप भई य र 'य' लोप भई 'ए' वर्ण उच्चारण भई धेरै शब्दहरूमा त्रुटि गरेको पाइयो ।

माथिको शब्द तालिका अध्ययन गर्दा विद्यार्थीहरूले कस्तो किसिमको त्रुटि गरे भनी विद्यार्थी सङ्ख्या र प्रतिशतका आधारमा निम्नानुसार तालिकामा देखाइएको छ :

तालिका नं. ५

'य' र 'ए' वर्ण उच्चारण सम्बन्धी त्रुटिको तालिका

शब्द	त्रुटिपूर्ण उच्चारण गर्ने		शुद्ध उच्चारण गर्ने	
	वि.स.	प्रतिशत	वि.स.	प्रतिशत
एउटा	३५	५८.३३	२५	४१.६७
मनुष्य	४६	७६.६७	१४	२३.३३
गएको	३९	६५	२१	३५
सय	३०	५०	३०	५०
एकान्त	४३	७१.६७	१७	२८.३३
आत्मीय	३५	५८.३३	२५	४१.६७
गरिएको	२७	४५	३३	५५
रहस्य	४७	७८.३३	१३	२१.६७
प्रयास	४१	६८.३३	१९	३१.६७
यस	३६	६०	२४	४०
त्यहाँ	४५	७५	१५	२५
भरिया	११	१८.३३	४९	८१.६७

माथिको तालिका अनुसार सबै भन्दा धेरै त्रुटि 'रहस्य' शब्दको उच्चारणमा भएको पाइयो । रहस्य शब्दको उच्चारण गर्ने ४७ विद्यार्थी अर्थात् ७८.३३ प्रतिशत

त्रुटिपूर्ण उच्चारण गरेको भेटियो । त्यसै गरी 'मनुष्य' त्यहाँ, प्रयास, एकान्त जस्ता शब्दहरूमा पनि धेरै त्रुटि गरेको पाइयो । शब्दोच्चारणमा सबै भन्दा कम त्रुटि 'भरिया' शब्दको उच्चारणमा गरेको पाइयो । समग्र विद्यार्थी सङ्ख्याको १८.३३ प्रतिशत विद्यार्थीहरूले मात्र यस शब्दको गलत उच्चारण गरेका छन् भने अरू ८१.६७ प्रतिशत विद्यार्थीले शुद्ध शब्द उच्चारण गरेका छन् । यस तालिकाको समग्र अध्ययन गर्दा शुद्ध भन्दा त्रुटिपूर्ण उच्चारण गर्ने विद्यार्थी सङ्ख्या बढी देखिए ।

४.३ रेफ (ँ) उच्चारण सम्बन्धी त्रुटि

कक्षा ८ मा अध्ययनरत दनुवारी मातृभाषी विद्यार्थीहरूले रेफ (ँ) उच्चारणमा गरेका त्रुटिहरूलाई निम्नानुसार प्रस्तुत गरिएको छ :

तालिका नं. ६

रेफ (ँ) सम्बन्धी त्रुटिको तालिका

क्र.स.	शब्द	उच्चारण
१	कर्तव्य	करतबे/करतब्
२	पूर्ण	पुरन
३	मर्यादा	मरयादा/मरेदा
४	सिर्जनात्मकता	सिरजनाट्मकता
५	माधुर्य	माधुरे/माधुरए
६	दुर्घटना	दुरघटना
७	पूर्णकला	पुरनकला
८	प्रतिमूर्ति	परतिमुरति
९	तर्क	तरक
१०	सन्दर्भ	सन्दरभ

दनुवारी मातृभाषी विद्यार्थीहरूले आवश्यकता अनुसार रेफ (ँ) को प्रयोग नगरी प्राय : 'र' वर्णको प्रयोग गरी त्रुटि गरेको भेटियो । त्यसैले भाषा शिक्षणक क्रममा

मातृभाषी विद्यार्थीहरूलाई सम्बन्धित विषय शिक्षकले शब्दहरूको उच्चारणमा प्रशस्तै अभ्यास गराउनु पर्ने देखिन्छ ।

माथि उल्लेखित तालिकाको आधारमा उच्चारणगत त्रुटिहरूलाई विद्यार्थी सङ्ख्या र प्रतिशतका आधारमा निम्नानुसार देखाइएको छ :

तालिका नं. ७

रेफ (१) सम्बन्धी शब्दोच्चारणमा त्रुटि गर्ने विद्यार्थी सङ्ख्या र प्रतिशतको तालिका

शब्द	त्रुटिपूर्ण उच्चारण गर्ने		शुद्ध उच्चारण गर्ने	
	वि.स.	प्रतिशत	वि.स.	प्रतिशत
कर्तव्य	३९	६५	२१	३५
पूर्ण	४३	७१.६७	१७	२८.३३
मर्यादा	४६	७६.६७	१४	२३.३३
सिर्जनात्मकता	३५	५८.३३	२५	४१.६७
माधुर्य	४६	७६.६७	१४	२३.३३
दुर्घटना	३४	५६.६७	२६	४३.३३
पूर्णकला	४१	६८.३३	१९	३१.६७
प्रतिमूर्ति	४९	८१.६७	११	१८.३३
तर्क	३५	५८.३३	२५	४१.६७
सन्दर्भ	३२	५३.३३	२८	४६.६७

उपर्युक्त तालिका अनुसार शब्दहरूको उच्चारण गराउँदा सबै भन्दा धेरै प्रतिमूर्ति शब्दको उच्चारणमा त्रुटि गरेको पाइयो । यस शब्दको उच्चारणमा ८१.६७ प्रतिशत त्रुटि भएको छ । त्यसपछि 'मर्यादा' माधुर्य शब्दमा समान ६६.६७ 'पूर्ण' शब्दमा ७१.६७ प्रतिशतसम्म त्रुटि गरेको पाइयो । त्यसै गरी 'कर्तव्य', 'तर्क', 'पूर्णकला', 'सिर्जनात्मकता', 'दुर्घटना' जस्ता शब्दको उच्चारण ५५ देखि ६५ प्रतिशत सम्म विद्यार्थीहरूले त्रुटिपूर्ण उच्चारण गरेको देखिन्छ । रेफ (१) शब्दको उच्चारण गर्ने

क्रममा सबै भन्दा कम त्रुटि 'सन्दर्भ' शब्द उच्चारण गर्ने क्रममा ५३.३३ प्रतिशत मात्र भएको देखिन्छ तर अन्य शब्दोच्चारणको तुलनामा रेफ लागेका शब्दहरूको उच्चारण अन्य शब्दको तुलनामा बढी नै मात्रामा त्रुटिपूर्ण उच्चारण भएको देखिन्छ ।

४.४ 'व' र 'ब' वर्ण उच्चारण सम्बन्धी त्रुटि

कक्षा ८ मा अध्ययनरत दनुवारी मातृभाषी विद्यार्थीहरूले 'व' र 'ब' वर्णको उच्चारणमा गरेका त्रुटिलाई निम्नानुसार प्रस्तुत गरिएको छ ।

तालिका नं. ८

'व' र 'ब' उच्चारण सम्बन्धी त्रुटिको तालिका

क्र.स.	शुद्ध रूप	उच्चारण
१	विरोध	बिरोध/बिरोढ
२	वस्तु	बस्तु/बस्टु
३	विवेकशील	बिबेकशील
४	सबुत	सबुट/सपुत
५	खुब	खुम/खुप
६	कविता	कबिता
७	आवश्यक	आवसेक
८	अवसर	अपसर/अबसर
९	परिवार	परिवार
१०	बटुको	बतुको
११	ईश्वर	इसोर/ईश्वर
१२	विद्यालय	बिढालय

माथि प्रस्तुत तालिकामा दनुवारी मातृभाषी विद्यार्थीहरूको 'व' र 'ब' वर्णको उच्चारणमा धेरै त्रुटिहरू गरेको पाइयो । यस तालिकामा खास 'व' को उच्चारण 'ब' उच्चारण गर्नुको साथै अन्य वर्णमा पनि त्रुटि गरेको पाइयो । भाषिक कठिनाइका

कारण कतिपय स्थानमा 'ब' उच्चारण हुनुपर्नेमा 'व' उच्चारण भएको पनि पाइयो । समग्रमाभन्दा दनुवारी मातृभाषी विद्यार्थीहरूमा मात्र नभइ अन्य नेपाली, मैथिली भोजपुरी लगायतका मातृभाषी विद्यार्थीहरूमा पनि शब्दोच्चारणमा यस किसिमको त्रुटिहरू हुने गरेको पाइयो ।

यहाँ 'व' र 'ब' वर्णको उच्चारणमा विद्यार्थीहरूले गरेको त्रुटिलाई विद्यार्थी सङ्ख्या र प्रतिशतका आधारमा निम्नानुसार तालिकाबद्ध गरिएको छ :

तालिका नं. ९

'व' र 'ब' उच्चारण सम्बन्धी त्रुटिको तालिका

शब्द	त्रुटिपूर्ण उच्चारण गर्ने		शुद्ध उच्चारण गर्ने	
	वि.स.	प्रतिशत	वि.स.	प्रतिशत
विरोध	३०	५०	३०	५०
वस्तु	४७	७८.३३	१३	२१.६७
विवेकशील	४३	७१.६७	१७	२८.३३
सबुत	३७	६१.६७	२३	३८.३३
खुब	२५	४१.६७	३५	५८.३३
कविता	३३	५५	२७	४५
आवश्यक	३५	५८.३३	२५	४१.६७
अवसर	२८	४६.६७	३२	५३.३३
परिवार	३४	५६.६७	२६	४३.३३
बटुको	४६	७६.६७	१४	२३.३३
ईश्वर	३६	६०	२४	४०
विद्यालय	३४	७३.३३	१६	२६.६७

माथिको तालिकाबाट के कुरा प्रष्ट हुन्छ भने दनुवारी मातृभाषी विद्यार्थीहरूमा 'व' र 'ब' वर्णका शब्दहरू उच्चारण गर्दा धेरै मात्रामा त्रुटि हुदो रहेछ । यस्ता शब्दहरूको

उच्चारणमा दनुवारी विद्यार्थी मात्र नभइ अन्य भाषी विद्यार्थीहरूले पनि त्रुटि गर्ने गरेको देखिन्छ । त्यसैले कतिपय त्रुटिहरूलाई भाषाको सरलीकरणका रूपमा पनि लिने गरेको पाइन्छ । यहाँ सबैभन्दा बढी त्रुटि 'वस्तु' शब्दको उच्चारणमा भएको छ । यसमा ७८.३३ प्रतिशत विद्यार्थीहरूले त्रुटिपूर्ण उच्चारण गरेको पाइयो । बटुको विद्यालय, विवेकशील जस्ता शब्दहरूमा क्रमश ७६, ७३ र ७१ प्रतिशत विद्यार्थीहरूले त्रुटि गरेको पाइयो । त्यसै गरी अन्य शब्दहरूको उच्चारणमा ५५देखि ६१.६७ प्रतिशतसम्म त्रुटि गरेको भेटियो ।

४.५ संयुक्त उच्चारण सम्बन्धी त्रुटि

कक्षा ८मा अध्ययनरत दनुवारी मातृभाषी विद्यार्थीहरूले संयुक्त वर्णको उच्चारण सम्बन्धी गरेको त्रुटिलाई निम्नानुसार प्रस्तुत गरिएको छ :

तालिका नं. १०

संयुक्त वर्णयुक्त शब्द उच्चरण सम्बन्धी त्रुटि

क्र.स.	शुद्ध रूप	उच्चारण
१	अनुसन्धान	अनुसन्दान
२	स्वभाव	सोभाव
३	उत्सुकता	उसुकटा
४	दृष्टिकोण	दिरिस्टकोन
५	विश्वास	विस्वास
६	पुस्तक	पुस्टक
७	सञ्चार	सन्चार
८	निकुञ्ज	निकुन्ज
९	सन्तान	सन्टान
१०	वाक्य	बाक्क/ वाक्य
११	उपत्यका	उपतेका/ उपत्येका
१२	सम्बन्ध	सम्बन्द

अन्य तालिकाहरूको तुलनामा यस तालिकामा पनि धेरै त्रुटिहरू गरेको पाइयो । यहाँ 'ज' वर्णको स्थानमा 'न', 'ध' वर्णको स्थानमा 'ढ' त वर्णको स्थानमा 'ट' वर्ण को उच्चारण हुन गएको देखियो । त्यसै गरी 'वाक्य' हुनुपर्नेमा वाक्य हुन गएको पाइयो ।

माथिको तालिकामा देखापरेका त्रुटिहरूलाई अझ स्पष्ट बुझ्नका लागि विद्यार्थी सङ्ख्या र प्रतिशतका आधारमा तलको तालिकामा उल्लेख गरिएको छ :

तालिका नं. ११

संयुक्त उच्चारण सम्बन्धी विद्यार्थी सङ्ख्या र प्रतिशतको तालिका

शब्द	त्रुटिपूर्ण उच्चारण गर्ने		शुद्ध उच्चारण गर्ने	
	वि.स.	प्रतिशत	वि.स.	प्रतिशत
अनुसन्धान	३४	५६.६७	२६	४३.३३
स्वभाव	३६	६०	२४	४०
उत्सुकता	४२	७०	१८	३०
दृष्टिकोण	३८	६३.३३	२२	३६.६७
विश्वास	४३	७१.६७	१७	२८.३३
पुस्तक	३३	५५	२७	४५
सञ्चार	४७	७८.३३	१३	२१.६७
निकुञ्ज	४५	७५	१५	२५
सन्तान	२७	४५	३३	५५
वाक्य	३१	५१.६७	२९	४८.३३
उपत्यका	३६	६०	२४	४०
सम्बन्ध	४०	६६.६७	२०	३३.३३

माथिको उच्चारण तालिका अध्ययन गर्दा संयुक्त वर्णयुक्त शब्दको उच्चारणमा दनुवारी मातृभाषी विद्यार्थीहरूले अधिक त्रुटि गरेको पाइयो । यहाँ 'सञ्चार' शब्दमा ७८.३३ प्रतिशत, 'निकुञ्ज' शब्दमा ७५ प्रतिशत त्रुटि पूर्ण उच्चारण गरेको देखियो ।

संयुक्त शब्दयुक्त वर्णहरूको उच्चारणमा देखिएका यस्ता त्रुटिहरूले विद्यार्थीहरूका कमजोरी पत्ता लगाई सुधार गर्न सहयोग पुग्दछ । यहाँ सबैभन्दा बढी शुद्ध उच्चरण भएको शब्द 'सन्तान' जसमा ४५ प्रतिशत विद्यार्थीहरूले त्रुटिपूर्ण उच्चारण गरे भने ५५ प्रतिशत विद्यार्थीले शुद्ध उच्चारण गरेका छन :

४.६ 'ह' वर्णयुक्त शब्दको उच्चारणमा त्रुटि

कक्षा ८ मा अध्ययनरत दनुवारी मातृभाषी विद्यार्थीहरूले 'ह' वर्णयुक्त शब्दहरूको उच्चारणमा गरेका त्रुटिहरूको तालिका निम्नानुसार प्रस्तुत गरिएको छ :

तालिका नं.१२

'ह' उच्चारण सम्बन्धी त्रुटिको तालिका

क्र.स.	शुद्ध रूप	उच्चारण
१	महाकवि	माकवि/महाकवि
२	उदाहरण	उदारन
३	निराहार	निरार/निराहार
४	सङ्ग्राहलय	संग्रालय
५	महामारी	मामारी
६	महामानव	मामानव
७	उपहार	उपार/उपाहार
८	असहाय	असाए/असहाए

यस अनुसन्धानबाट दनुवारी मातृभाषी विद्यार्थीहरूले 'ह' वर्णयुक्त शब्द उच्चारण गर्दा धेरै मात्रामा त्रुटिहरू गर्ने गरेको पाइयो । 'ह' वर्णयुक्त शब्दहरूको उच्चारणमा गरेका यस्ता त्रुटिहरू प्राय 'ह' लोप भएको अवस्थामा देखा परेको छ । 'ह' सङ्घर्षी, अघोष, महाप्राण वर्ण भएको हुनाले यसलाई प्राणत्व र घोषत्वमा समावेश नगरी साभा विशेषताका आधारमा केही फरक पाइयो । यस्ता शब्दहरूको उच्चरणमा

महाप्राण, अल्पप्राण भएको पाइयो । त्यस किसिमका त्रुटिहरूलाई विद्यार्थी सङ्ख्या र प्रतिशतका आधारमा तलको तालिकामा प्रष्ट देखाइएको छ :

तालिका नं. १३

‘ह’ वर्णयुक्त शब्दको उच्चारणमा त्रुटि गर्ने विद्यार्थी सङ्ख्या र प्रतिशतको तालिका

शब्द	त्रुटिपूर्ण उच्चारण गर्ने		शुद्ध उच्चारण गर्ने	
	वि.स.	प्रतिशत	वि.स.	प्रतिशत
महाकवि	२४	४०	३६	६०
उदाहरण	२७	४५	३३	५५
निराहार	३३	५५	२७	४५
सङ्ग्राहलय	३१	५१.६७	२९	४८.३३
महामारी	४०	६६.६७	२०	३३.३३
महामानव	३७	६१.६७	२३	३८.३३
उपहार	२६	४३.३३	३४	५६.६७
असहाय	४२	७०	१८	३०

माथिको तालिकाको तथ्याङ्कबाट के कुरा प्रष्ट हुन्छ भने ‘ह’ वर्णयुक्त शब्दको उच्चारणमा ‘ह’ लोप भई शब्दहरू उच्चारण भएको पाइयो । ‘असहाय’ शब्दको उच्चारण गर्दा ७० प्रतिशत विद्यार्थीहरूले गलत उच्चारण गरे भने ३० प्रतिशत विद्यार्थीले मात्र शुद्ध उच्चारण गरेको भेटियो । त्यसैगरी ६० प्रतिशत विद्यार्थीले ‘महाकवि’ शब्दको शुद्ध उच्चारण गरेको पाइयो । ‘महामानव’ शब्दको उच्चारणमा ‘ह’ वर्ण लोप भई ‘मामानव’ उच्चारण भएको पाइयो । त्यस्तै महामारी शब्दमा पनि ‘ह’ लोप गर्ने विद्यार्थीहरू ६६.६७ प्रतिशत रहेको देखियो । ‘ह’ वर्ण युक्त शब्दको उच्चारणमा सबै भन्दा कम त्रुटि महाकवि शब्दमा भएको छ भने सबै भन्दा बढी त्रुटि ‘असहाय’ शब्दमा भएको देखिन्छ । उपहार शब्दको ठीक उच्चारण गर्ने विद्यार्थीहरू

५६.६७ प्रतिशत रहेका छन् भने सङ्ग्राहलय शब्दको उच्चारणमा शुद्ध उच्चारण गर्ने ४८.३३ र गलत उच्चारण गर्ने ५१.६७ प्रतिशत विद्यार्थीहरू भेटिए ।

४.७ आदि स्थानमा 'स' वर्णको उच्चारणमा त्रुटि

कक्षा ८ मा अध्ययनरत दनुवारी मातृभाषी विद्यार्थीहरूले आदि स्थानमा 'स' वर्णको उच्चारणमा गरेका त्रुटिहरू निम्नानुसार देखाइएको छ :

तालिका नं. १४

आदि स्थानमा 'स' वर्ण उच्चारण सम्बन्धी त्रुटि

क्र.स.	शुद्धरूप	उच्चारण
१	स्तम्भ	इस्तम्भ
२	स्थानीय	इस्थानिय
३	स्तरीय	इस्तरिए
४	स्पर्श	इस्परश
५	स्मृति	इस्मरति
६	स्नेह	इस्नेह
७	स्थिति	इस्ठिटी
८	स्कूल	इस्कूल

माथिको तालिकामा देखा परेका त्रुटिहरूलाई हेर्दा आदि स्थानमा 'स' वर्णको शब्दोच्चारणमा प्रायः सबै शब्दहरूमा त्रुटिपूर्ण उच्चारण गरेको पाइयो । जसमा आदि स्थानमा 'स' उच्चारण हुनुपर्नेमा 'इ' स्वरवर्ण उच्चारण भई त्यसपछि मात्र 'स' वर्णको उच्चारण गरेको पाइयो । यस्ता त्रुटिहरू दनुवारी मातृभाषी विद्यार्थीहरूले मात्र नभई नेपाली लगायत अन्य भाषिक पृष्ठभूमिका विद्यार्थीहरूले पनि प्रशस्त मात्रामा त्रुटिहरू गरेको पाइन्छ ।

माथि उल्लेखित शब्दहरूलाई उच्चारणको आधारमा विद्यार्थी सङ्ख्या र प्रतिशतमा निम्नानुसारको तालिकामा देखाइएको छ :

तालिका नं. १५

आदि स्थानमा 'स' वर्ण उच्चारणमा गर्ने त्रुटिको विद्यार्थी सङ्ख्या र प्रतिशतको तालिका

शब्द	त्रुटिपूर्ण उच्चारण गर्ने		शुद्ध उच्चारण गर्ने	
	वि.स.	प्रतिशत	वि.स.	प्रतिशत
स्तम्भ	२९	६५	२१	३५
स्थानीय	३७	६१.६७	२३	३८.३३
स्तरीय	४६	७६.६७	१४	२३.३३
स्पर्श	४९	८१.६७	११	१८.३३
स्मृति	४३	७१.६७	१७	२८.३३
स्नेह	३४	६५.६७	२६	४३.३३
स्थिति	४५	७५	१५	२५
स्कूल	४८	८०	१२	२०

माथिको तालिकालाई अध्ययन गर्दा आदि स्थानमा 'स' वर्णको उच्चारण गर्दा प्रायः विद्यार्थीहरूले त्रुटिपूर्ण शब्दहरूको उच्चारण गरेको पाइयो । यहाँ सबैभन्दा धेरै त्रुटि 'स्पर्श' शब्दमा ८१.६७ प्रतिशत अर्थात् ४९ जना विद्यार्थी रहेको पाइयो । यहाँ आधा 'स' उच्चारण गर्नुपर्ने ठाउँमा 'इ' स्वर वर्ण उच्चारित भएको पाइयो । स्तरीय, स्थिति, स्मृति शब्दहरूमा क्रमशः ७६.६७, ७५ र ७१.६७ प्रतिशत त्रुटिपूर्ण उच्चारण भेटियो भने सबैभन्दा कम 'स्नेह' शब्दको उच्चारणमा ६५.६७ प्रतिशत विद्यार्थीहरूले मात्र त्रुटि गरेको पाइयो ।

४.८ 'त्त्व' उच्चारण सम्बन्धी त्रुटि

कक्षा ८ मा अध्ययनरत दनुवारी मातृभाषी विद्यार्थीहरूले 'त्त्व' वर्ण उच्चारणमा गरेको त्रुटिलाई निम्नानुसार प्रस्तुत गरिएको छ :

तालिका नं. १६

'त्त्व' वर्ण उच्चारण सम्बन्धी त्रुटिको तालिका

क्र.स.	शुद्ध रूप	उच्चारण
१	तत्त्व	तत्त्वो / तत्त्वो
२	दायित्व	दायितो / दायित्वो
३	महत्त्व	महतो
४	गुरुत्वाकर्षण	गुरुतो आकर्षण
५	स्वामित्व	स्वामितो
६	साक्षात्कार	साक्षाकार
७	सत्य	सते / सत्ए
८	मातृत्व	मातृतो / मातरितो
९	नेतृत्व	नेतृतो

कक्षा ८ मा अध्ययनरत दनुवारी मातृभाषी विद्यार्थीहरूले 'त्त्व' वर्ण सम्बन्धी शब्दोच्चारणमा पनि धेरै त्रुटिहरू गरेको पाइयो । यस्ता किसिमका त्रुटिहरू अन्य भाषी विद्यार्थीहरूले शुद्ध शब्द उच्चारण गर्दा पनि भूल भई बोलिचालिमा गलत उच्चारण गरिरहेको पाइन्छ । दनुवारी मातृभाषीहरूले 'त्त्व' को उच्चारण गर्दा प्रायः 'तो' वर्णयुक्त शब्द उच्चारण गरेको पाइयो । माथिको 'त्त्व' वर्ण सम्बन्धी उच्चारणको तालिका अनुसार विद्यार्थी सङ्ख्या र प्रतिशतको आधारमा निम्नानुसारको तालिकामा देखाउन सकिन्छ :

तालिका नं. १७

‘त्व’ उच्चारण सम्बन्धी विद्यार्थी सङ्ख्या र प्रतिशतको तालिका

शब्द	त्रुटिपूर्ण उच्चारण गर्ने		शुद्ध उच्चारण गर्ने	
	वि.स.	प्रतिशत	वि.स.	प्रतिशत
तत्त्व	४०	६५.६७	२०	३३.३३
दायित्व	३३	५५	२७	४५
महत्त्व	३०	५०	३०	५०
गुरुत्वाकर्षण	३६	६०	२४	४०
स्वामित्व	४६	७६.६७	१४	२३.३३
साक्षात्कार	४३	७१.६७	१७	२८.३३
सत्य	३१	५१.६७	२९	४८.३३
मातृत्व	३४	५६.६७	२६	४३.३३
नेतृत्व	४४	७३.३३	१६	२६.६७

माथिको तालिका अध्ययन गर्दा ‘त्व’ वर्णयुक्त शब्दको उच्चारणमा दनुवारी मातृभाषी विद्यार्थीहरूले धेरै मात्रामा त्रुटिहरू गर्दा रहेछन् । जम्मा ६० जना विद्यार्थीहरू माझ ‘स्वामित्व’ शब्द उच्चारण गर्न लगाउँदा ४६ जना विद्यार्थीहरूले गलत उच्चारण गरेको पाइयो, जुन ७६.६७ प्रतिशत हो । त्यसै गरी नेतृत्व, साक्षात्कार, तत्त्व शब्दमा क्रमश ७३.३३, ७१.६७ र ६६.६७ प्रतिशत त्रुटिपूर्ण उच्चारण भेटियो । ‘त्व’ वर्णयुक्त शब्दको शुद्ध उच्चारण गर्ने विद्यार्थीहरू ५० प्रतिशत मात्र भेटिए । जहाँ ‘महत्त्व’ शब्द उच्चारण गराउँदा ४३.३३ प्रतिशत विद्यार्थीले मात्र शुद्ध उच्चारण गरेका थिए । त्यसै गरी अन्य शब्दहरूमा ५१.६७ देखि ६० प्रतिशत त्रुटिपूर्ण उच्चारण भेटियो । यहाँ ‘त्व’ वर्णयुक्त शब्दको उच्चारणमा प्राय एकै प्रकारको त्रुटि भएको भेटियो ।

४.९ अनुनासिक उच्चारण सम्बन्धी त्रुटि

कक्षा ८ मा अध्ययनरत दनुवारी मातृभाषी विद्यार्थीहरूले अनुनासिक वर्णयुक्त शब्दहरूमा गरेका त्रुटिलाई निम्नानुसार प्रस्तुत गरिएको छ :

तालिका नं. १८

अनुनासिक उच्चारण सम्बन्धी त्रुटिको तालिका

क्र.स.	शुद्ध रूप	उच्चारण
१	संसार	सन्सार
२	आँखा	अँखा
३	जाँच	जाच
४	संरक्षण	सम्रछन
५	साँचो	साचो
६	संयम	समएम
७	साँभ	साज
८	हाँगा	हगा
९	भैसी	भइस
१०	संज्ञा	सङग्या
११	संयोजक	सयोजक
१२	खाँए	खाय/खाइ

माथिको तालिकालाई अध्ययन गर्दा दनुवारी मातृभाषी विद्यार्थीहरूलाई अनुनासिक वर्ण सम्बन्धी शब्दहरू उच्चारण गराउँदा उच्चारणमा कठिनाइ परेको स्पष्ट देख्न सकिन्छ । यस्ता शब्दहरू उच्चारण गर्दा अनुनासिक स्वरलाई अनुनासिक व्यञ्जनमा परिवर्तन गरी उच्चारण गरेको पाइयो । यस प्रकारका शब्दहरूको उच्चारणबाट विद्यार्थीहरूमा रहेको उच्चारण सम्बन्धी समस्या स्पष्ट भएको देखिन्छ ।

माथिको तालिकामा देखा परेका त्रुटिहरूलाई विद्यार्थी सङ्ख्या र प्रतिशतका आधारमा निम्नानुसार देखाउन सकिन्छ :

तालिका नं. १९

अनुनासिक उच्चारणमा त्रुटि गर्ने विद्यार्थी सङ्ख्या र प्रतिशतको तालिका

शब्द	त्रुटिपूर्ण उच्चारण गर्ने		शुद्ध उच्चारण गर्ने	
	वि.स.	प्रतिशत	वि.स.	प्रतिशत
संसार	२८	४६.६७	३२	५३.३३
आँखा	३७	६१.६७	२३	३८.३३
जाँच	३०	५०	३०	५०
संरक्षण	३३	५५	२७	४५
साँचो	२५	४१.६७	३५	५८.३३
संयम	३९	६५	२१	३५
साँभ	३४	५६.६७	२६	४३.३३
हाँगा	४२	७०	१८	३०
भैंसी	३८	६३.३३	२२	३६.६७
संज्ञा	३६	६०	२४	४०
संयोजक	४०	६६.६७	२०	३३.३३
खाँए	२७	४५	३३	५५

माथिको तालिकाबाट के स्पष्ट हुन्छ भने अनुनासिक वर्ण उच्चारण गर्दा दनुवारी मातृभाषी विद्यार्थीहरूले धेरै त्रुटिहरू गर्दा रहेछन् । 'संयोजक' शब्दको उच्चारण गर्दा ४० जना विद्यार्थी अर्थात ६६.६७ प्रतिशत विद्यार्थीहरूले त्रुटिपूर्ण उच्चारण गरेको पाइयो । त्यसैगरी बढी मात्रामा संयम, भैंसी, आँखा जस्ता शब्दहरूमा त्रुटिपूर्ण उच्चारण गरेको पाइयो । 'हाँगा' शब्दको उच्चारणमा सबैभन्दा बढी ७० प्रतिशत गलत उच्चारण पाइयो भने सबैभन्दा कम साँचो शब्दमा ५८.३३ प्रतिशत शुद्ध उच्चारण गरेको भेटियो ।

४.१० 'ऋ' उच्चारण सम्बन्धी त्रुटि

कक्षा ८ मा अध्ययनरत दनुवारी मातृभाषी विद्यार्थीहरूले 'ऋ' वर्णको उच्चारणमा गरेको त्रुटिलाई निम्नानुसार तालिकाबद्ध गरिएको छ :

तालिका नं. २०

'ऋ' वर्ण उच्चारण सम्बन्धी त्रुटिको तालिका

क्र.सं.	शुद्ध रूप	उच्चारण
१	ऋषि	रिषि/रिसि
२	दृष्टि	दिरिष्टि
३	कृपा	किर्पा/किरपा
४	ऋण	रिन
५	प्रवृत्ति	परविति
६	ऋतु	रीतु
७	दातृ	दातरी

कक्षा ८ मा अध्ययनरत दनुवारी मातृभाषी विद्यार्थीहरूले 'ऋ' वर्णको उच्चारणमा प्रशस्तै त्रुटिहरू गरेको पाइयो । यस किसिमका त्रुटिहरू नेपाली भाषीका तुलनामा अन्य मातृभाषी विद्यार्थीको उच्चारणमा केही फरकपना पाइयो । त्यसैले 'ऋ' उच्चारित शब्दहरूमा विद्यार्थीहरूलाई प्रशस्तै मात्रामा अभ्यास गराउनु पर्ने आवश्यकता देखिन्छ ।

यस किसिमका त्रुटिहरूलाई तलको तालिकामा विद्यार्थी सङ्ख्या र प्रतिशतका आधारमा प्रष्ट रूपमा देखाइएको छ :

तालिका नं. २१

अनुनासिक उच्चारणमा त्रुटि गर्ने विद्यार्थी सङ्ख्या र प्रतिशतको तालिका

शब्द	त्रुटिपूर्ण उच्चारण गर्ने		शुद्ध उच्चारण गर्ने	
	वि.स.	प्रतिशत	वि.स.	प्रतिशत
ऋषि	३८	६३.३३	२२	३६.६७
दृष्टि	३०	५०	३०	५०
कृपा	३६	६०	२४	४०
ऋण	४२	७०	१८	३०
प्रवृत्ति	३३	५५	२७	४५
ऋतु	४०	६६.६७	२०	३३.३३
दातृ	३४	५६.६७	२६	४३.३३

माथिको तालिकाको तथ्याङ्क अध्ययन गर्दा 'ऋ' सम्बन्धी उच्चारण गर्ने विद्यार्थीहरू धेरै देखिए । सबैभन्दा बढी 'ऋण' शब्दमा ४२ जना अर्थात ७० प्रतिशत विद्यार्थीले गलत उच्चारण गरेको भेटियो । त्यसपछि 'ऋतु' शब्दमा ६६.६७ प्रतिशत, 'ऋषि' शब्दमा ६३.३३ प्रतिशत त्रुटिपूर्ण उच्चारण भेटियो । प्रवृत्ति, कृपा, दातृ जस्ता शब्दहरूमा क्रमशः ५५, ६० र ५६.६७ प्रतिशत त्रुटि रहेको पाइयो । यसलाई हेर्दा दनुवारी मातृभाषी विद्यार्थीहरूमा 'ऋ' उच्चारणमा धेरै त्रुटिपूर्ण उच्चारण भेटियो । त्यसमध्ये पनि छात्रहरूको तुलनामा छात्राहरूमा त्रुटिपूर्ण शब्दोच्चारण बढी देखियो । त्यसैले अन्य शब्दहरूको तुलनामा 'ऋ' उच्चारण कठिन र जटिल भएको कुरा प्रष्ट देख्न सकिन्छ ।

४.११ प्राणत्व उच्चारण सम्बन्धी त्रुटि

कक्षा ८ मा अध्ययनरत दनुवारी मातृभाषी विद्यार्थीहरूले 'प्राणत्व' उच्चारणमा गरेका त्रुटिहरूलाई निम्नानुसार प्रस्तुत गरिएको छ :

तालिका नं. २२

प्राणत्व उच्चारण सम्बन्धी त्रुटिको तालिका

क्र.सं.	शुद्ध रूप	उच्चारण
१	ढोका	धोका
२	विरोध	विरोढ
३	सवुत	सबुट/सपुत
४	गम्भीर	गम्बीर
५	पढ्न	पर्नु
६	आधा	अधा
७	विधोत्तमा	विढोटमा
८	सम्भना	सम्जना
९	मधुर	मदुर
१०	बुभिन्छ	बुजिन्छ

माथिको तालिकाबाट के कुरा प्रष्ट हुन्छ भने प्रायः शब्दहरूको उच्चारण महाप्राणबाट अल्पप्राण तिर भएको पाइए तापनि कुनै वर्णहरू नै परिवर्तन भई उच्चारित भएको पाइयो । यस्ता शब्दहरूलाई समस्यापूर्ण शब्दहरूको तहमा राखेर अध्ययन वा उच्चारण गराइयो । त्यस्तो उच्चारणले विद्यार्थीहरूको उच्चारण क्षमतामा रहेको त्रुटिहरू पत्ता लगाउन सहज भएको देखिन्छ । 'भ', 'ढ': 'ध' जस्ता वर्णहरूको उच्चारणमा केही त्रुटिहरू देखिएका छन् ।

माथिको तालिकामा देखा परेका त्रुटिहरूलाई विद्यार्थी सङ्ख्या र प्रतिशतका आधारमा तलको तालिकामा प्रष्ट रूपमा देखाइएको छ :

तालिका नं. २३

प्राणत्व उच्चारणमा त्रुटि गर्ने विद्यार्थी सङ्ख्या र प्रतिशतको तालिका

शब्द	त्रुटिपूर्ण उच्चारण गर्ने		शुद्ध उच्चारण गर्ने	
	वि.स.	प्रतिशत	वि.स.	प्रतिशत
ढोका	२७	४५	३३	५५
विरोध	३२	५३.३३	२८	४६.६७
सवुत	२६	४३.३३	३४	५६.६७
गम्भीर	४०	६६.६७	२०	३३.३३
पढ्न	२४	४०	३६	६०
आधा	३९	६५	२१	३५
विधोत्तमा	४२	७०	१८	३०
सम्भना	३६	६०	२०	४०
मधुर	२३	३८.३३	३६	६१.६७
बुझिन्छ	२८	४६.६७	३२	५३.३३

माथिको तालिका अध्ययन गर्दा दनुवारी मातृभाषी विद्यार्थीहरूले 'प्राणत्व' वर्णसम्बन्धी उच्चारणमा पनि केही मात्रामा त्रुटिहरू गरेको देखियो । विधोत्तमा शब्दमा सबैभन्दा बढी ७० प्रतिशत विद्यार्थीले त्रुटिपूर्ण उच्चारण गरेको पाइयो भने 'मधुर' शब्दमा सबैभन्दा कम ३८.३३ प्रतिशत त्रुटि गरेको पाइयो । गम्भीर, आधा, सम्भना जस्ता शब्दहरूमा क्रमशः ६६.६७, ६५ र ६० प्रतिशत विद्यार्थीले गलत उच्चारण गरेको पाइयो ।

यस्ता त्रुटिहरू प्रायः पहिलो मातृभाषी र दोस्रो मातृभाषीहरूको समूहमा केही हदसम्म समानता पाइन्छ । तथापी दनुवारी भाषी विद्यार्थीहरूको उच्चारणमा भने केही फरक महसुस गरियो । दनुवारी मातृभाषी विद्यार्थीहरूले प्रायः भ्र, ढ र ध जस्ता महाप्राणयुक्त वर्ण भएका शब्दहरूको उच्चारण गर्दा त्रुटि गर्ने गरेको पाइयो ।

४.१२ घोषत्व उच्चारण सम्बन्धी त्रुटि

कक्षा ८ मा अध्ययनरत दनुवारी मातृभाषी विद्यार्थीहरूले घोषत्व उच्चारणमा गरेका त्रुटिहरूलाई निम्नानुसार प्रस्तुत गरिएको छ :

तालिका नं. २४

घोषत्व उच्चारण सम्बन्धी त्रुटिको तालिका

क्र.सं.	शुद्ध रूप	उच्चारण
१	लोगने	लोक्ने / लोगने
२	खुबै	खुपै
३	कागती	कागटी
४	सदस्य	सदस्य / सदसे
५	महल	मल / महल
६	मागनु	माक्नु / मागनु
७	दया	डया / दया
८	अग्लो	अक्लो / अगलो

माथिको तालिकालाई अध्ययन गर्दा दनुवारी मातृभाषी विद्यार्थीहरूले घोषणत्व उच्चारणमा सघोष वर्णहरू उच्चारण गरेको पाइयो । कसैले सघोषको ठाउँमा अघोष वर्ण उच्चारण गरेको पनि पाइयो ।

यसरी माथिको तालिकामा देखिएका त्रुटिहरूलाई विद्यार्थी सङ्ख्या र प्रतिशतको आधारमा तलको तालिकाबाट प्रष्ट पारिएको छ :

तालिका नं. २५

घोषणत्व उच्चारणमा त्रुटि गर्ने विद्यार्थी सङ्ख्या र प्रतिशतको तालिका

शब्द	त्रुटिपूर्ण उच्चारण गर्ने		शुद्ध उच्चारण गर्ने	
	वि.स.	प्रतिशत	वि.स.	प्रतिशत
लोग्ने	३०	५०	३०	५०
खुबै	२४	४०	३६	६०
कागती	३१	५१.६७	२९	४८.३३
सदस्य	२६	४३.३३	३४	५६.६७
महल	३२	५३.३३	२८	४६.६७
माग्नु	२२	३६.६७	३८	६३.३३
दया	२५	४१.६७	३५	५८.३३
अग्लो	३७	६१.६७	२३	३८.३३

माथिको तालिका अध्ययन गर्दा घोषणत्व उच्चारणमा पनि प्रशस्तै त्रुटिहरू गरेको भेटियो । यहाँ 'अग्लो' शब्दलाई ६१.६७ प्रतिशत विद्यार्थीले 'अक्लो' भनी गलत उच्चारण गरेको पाइयो । त्यस्तै 'महल', 'कागती', 'लोग्ने' शब्दमा क्रमशः ५३.३३, ५१.६७ र ५० प्रतिशत गलत शब्दको उच्चारण गरेको पाइयो । 'ग' सघोष वर्ण भए तापनि त्यसको ठाउँमा 'क' उच्चारण भएको पाइयो । त्यसै गरी 'खुबै' शब्दमा 'ब' लोप भई 'प' उच्चारण भएको भेटियो । यस्तो गलत उच्चारण ४० प्रतिशत विद्यार्थीहरूले गरेको पाइयो । यसबाट के स्पष्ट हुन्छ भने सघोषबाट अघोष मात्र नभइ सघोषमा नै वर्ण परिवर्तन भई शब्दहरूको उच्चारण भएको छ ।

४.१३ भाषिकागत प्रभाव सम्बन्धी त्रुटि

कक्षा ८ मा अध्ययनरत दनुवारी मातृभाषी विद्यार्थीहरूले भाषिकागत प्रभाव सम्बन्धी उच्चारणमा गरेका त्रुटिहरूलाई निम्नानुसार तालिकाबद्ध गरिएको छ :

तालिका नं. २६

भाषिकागत प्रभाव सम्बन्धी त्रुटिको तालिका

क्र.सं.	शुद्ध रूप	उच्चारण
१	बोलाएको	बोलाको
२	भएको	भको
३	बाल्टि	बान्टि
४	पराल	पोरा/पोराल
५	गहुँ	गोहम
६	सुरूवाल	सरवाल
७	मकै	मकाइ
८	खाएको	खायो/ खाएको
९	हाँसिया	हँसुवा
१०	केरा	केला/केरा

भाषिकागत प्रभाव भन्नाले नेपाली भाषामा रहेका विभिन्न भाषाहरू मध्ये एउटा भाषिकाको प्रभाव भन्न खोजिएको हो । दनुवारी भाषा नेपालको पूर्वी तराइ लगायत झापा, मोरङ, उदयपुर, सिन्धुली, धनुषा, महोत्तरी तथा भित्रीमधेश, काभ्रेपलाञ्चोक, सिन्धुपाल्चोक जिल्लाहरूमा बोलिन्छ । यो भाषाभन्दा बाहेक त्यस ठाउँमा अन्य भाषिक वक्ताहरू पनि रहेको पाइन्छ । जसले गर्दा ती भाषा भाषीहरूको प्रभाव दनुवारी भाषी वक्ताहरूमा पर्नु स्वभाविक हो । भाषिकागत प्रभाव पर्ने अन्य भाषाहरूमा जस्तै दनुवारी भाषामा पनि भाषिक शब्दको उच्चारणमा केही त्रुटिहरू भएको पाइन्छ ।

माथिको तालिकामा देखा परेका भाषिकागत त्रुटिको प्रभावलाई विद्यार्थी सङ्ख्या र प्रतिशतको आधारमा तलको तालिकाबाट प्रष्ट पारिएको छ :

तालिका नं. २७

भाषिकगत प्रभावको त्रुटि सम्बन्धी विद्यार्थी सङ्ख्या र प्रतिशतको तालिका

शब्द	त्रुटिपूर्ण उच्चारण गर्ने		शुद्ध उच्चारण गर्ने	
	वि.स.	प्रतिशत	वि.स.	प्रतिशत
बोलाएको	२७	४५	३३	५५
भएको	२४	४०	३६	६०
बाल्टि	३८	६३.३३	२२	३६.६७
पराल	४३	७१.६७	१७	२८.३३
गहुँ	४६	७६.६७	१४	२३.३३
सुरूवाल	३९	६५	२१	३५
मकै	४७	७८.३३	१३	२१.६७
खाएको	२९	४८.३३	३१	५१.६७
हाँसिया	४१	६८.३३	१९	३१.६७
केरा	३०	५०	३०	५०

माथिको तालिकाबाट के स्पष्ट हुन्छ भने दनुवारी मातृभाषी विद्यार्थीहरूले नेपाली भाषामा रहेका शब्दहरूको उच्चारण गर्दा भाषिकगत प्रभाव पर्ने रहेछ भन्ने थाहा हुन आउँछ । यस तालिकामा 'मकै' शब्दको उच्चारणमा ७८.३४ प्रतिशत विद्यार्थीहरूले गलत उच्चारण गरेका छन् । त्यसैगरी गहुँ, पराल, हाँसिया, सुरूवाल, बाल्टि जस्ता शब्दहरूमा क्रमशः ७६.६७, ७१.६७, ६८.३३ र ६५ प्रतिशत गलत उच्चारण भएको पाइयो ।

यहाँ विद्यार्थीहरूले शुद्ध उच्चारण गर्ने प्रयास नगरेको भने होइन तर उनीहरूको बोलिचालिको भाषामा प्रयोग भएका शब्दहरूको प्रभावले गर्दा शुद्ध उच्चारण नभइ भाषिक प्रभावका कारण शब्दहरूको उच्चारण गलत हुन गएको स्पष्ट हुन्छ । त्यसै कारणले गर्दा दनुवारी मातृभाषी विद्यार्थीहरूलाई मौखिक रूपमा अभ्यस्त भएको जिब्रोबाट लेख्य भाषा पढ्न र उच्चारणमा असर पर्ने कुरा प्रष्ट हुन्छ ।

४.१४ विविध शब्दोच्चारणमा हुने त्रुटि

कक्षा ८ मा अध्ययनरत दनुवारी मातृभाषी विद्यार्थीहरूले भाषिक शब्दहरूको उच्चारणमा गरेका त्रुटिहरूलाई निम्नानुसार प्रस्तुत गरिएको छ :

तालिका नं. २८

विविध शब्दोच्चारणमा हुने त्रुटिको तालिका

क्र.सं.	शुद्ध रूप	उच्चारण
१	इन्धन	इन्दन
२	प्रबन्ध	परबन्द
३	गाईवस्तु	गाउँवस्तु
४	मठमन्दिर	मथमन्दिर
५	नारायण	नारन
६	महामूर्ख	मामुर्ख
७	अध्येता	अधेता
८	बाध्यता	बादयता // बादेटा
९	प्रधानाध्यापक	परदानादापक
१०	मानिस	मानिस
११	भ्रमण	भरमन
१२	उपकरण	उपकरन
१३	नेपाल	नेपाल
१४	किसान	किसान
१५	पसिना	पसिना
१६	भिक्षा	भिछ्छा
१७	पाठ	पाथ
१८	रोचक	रोचाक
१९	निबन्ध	निबन्ढ

माथिको तालिकाबाट के कुरा स्पष्ट हुन्छ भने दनुवारी मातृभाषी विद्यार्थीहरूले नेपाली शब्दहरूको उच्चारण गर्दा धेरै त्रुटिहरू गर्दा रहेछन् । उनीहरूले नेपाल, किसान, मानिस, पसिना, जस्ता शब्दहरूलाई भने सतप्रतिशत शुद्ध उच्चारण गरेको पाइयो । शब्दोच्चारणका क्रममा केही शब्दहरूमा वर्णको थप उच्चारण भएको पाइयो । जस्तै भ्रमण, प्रबन्ध, प्रधानाध्यापक शब्दहरूमा 'र' वर्ण थप भएको पाइयो । यस्तो त्रुटि गर्नेहरूमा जम्मा विद्यार्थी सङ्ख्याको ६१.६७ प्रतिशत रहेका छन् । उनीहरूले 'र' वर्णको थप गरी उच्चारण गरेका शब्दहरूमा भरमन, परबन्द, परढानाढापक रहेका छन् । त्यस्तै निबन्ध शब्दमा 'ध' लोप भई 'द' उच्चारण भएको पाइयो । नारायण शब्दमा 'य' लोप भई नारान शब्द उच्चारण भएको देखिन्छ । कुनै वर्णहरूमा 'अ' लोप भई 'आ' उच्चारण गरेको पाइयो । जस्तै रोचक शब्दको उच्चारणमा 'रोचाक' भएको तथा इन्धन शब्दमा 'ध' लोप भई 'ढ' शब्दको आगमन भई 'इन्ढन' उच्चारण भएको देखियो ।

समग्रमा भन्दा दनुवारी मातृभाषी विद्यार्थीहरूले ५५ प्रतिशतभन्दा बढी त्रुटि गरेको देखियो । यस्तो त्रुटि गर्ने विद्यार्थीहरूको सङ्ख्या छात्रहरूको तुलनामा छात्राहरू बढी रहेको पाइयो । नेपाली भाषीहरूको बाहुल्य भएको ठाउँमा बसोबास गर्ने केही विद्यार्थीहरूले भने अरूको तुलनामा कमै त्रुटि गरेको पाइयो । तर दनुवारी मातृभाषी विद्यार्थीहरूले नेपाली भाषाका शब्दहरूको उच्चारण गर्ने क्रममा उनीहरूमा मातृभाषाको प्रशस्त प्रभाव देखियो । यस किसिमको प्रभावले गर्दा उनीहरूलाई दोस्रो भाषाको रूपमा नेपाली भाषाका शब्दहरू उच्चारण गर्दा कठिनाई उत्पन्न भएको कुरा माथिको तालिकाको अध्ययनले प्रष्ट रूपमा देखाएको छ ।

अध्याय पाँच

सारांश, निष्कर्ष र उपयोगिता

५.१ सारांश

सिन्धुली जिल्लाको पूर्वी क्षेत्रमा पर्ने निपाने, हत्पते र सिर्थौली गा.वि.स. मा अवस्थित पाँचवटा विद्यालयका कक्षा ८ मा अध्ययनरत दनुवारी मातृभाषी विद्यार्थीहरूले नेपाली शब्दको उच्चारण सम्बन्धी विभिन्न तहमा रही त्रुटि गरेको विषयवस्तुलाई समेटि यहा छोटो रूपमा सारांश निकालिएको छ ।

दनुवारी मातृभाषी विद्यार्थीहरूले नेपाली शब्दोच्चारण गर्दा प्रायः 'अ' वर्णमा आकार थपी उच्चारण गरेको पाइयो । त्यसपछि 'य' वर्णमा 'ए' र 'ऐ' वर्णमा 'य' प्रयोग गरेको पाइयो । शब्दहरूको उच्चारणकै क्रममा रेफ लागेका शब्दहरूको उच्चारण गर्दा पूर्ण रूपमा 'र' वर्णको प्रयोग गरिएको छ । साथै 'व' र 'ब' वर्णको उच्चारण दनुवारी मातृभाषी विद्यार्थीहरूले मात्र नभइ नेपाली मातृभाषी र अन्य भाषिक समुदायबाट आएका विद्यार्थीहरूले 'व' र 'ब' वर्णको प्रयोगमा त्रुटि गरेको देखिन्छ । त्यसपछि संयुक्त वर्णमा 'त्र' उच्चारण हुनुपर्ने स्थानमा 'न' उच्चारण भएको पाइयो । तथा 'त' मा 'ट', 'व' मा 'ब' जस्ता वर्णहरू उच्चारित भएको पाइयो । त्यसैगरी 'ह' वर्णयुक्त शब्दहरूको उच्चारणमा पूर्ण रूपमा 'ह' लोप गरी शब्दहरू उच्चारण गरेको देखियो । साथै आदि स्थानमा 'स' वर्णका शब्दहरूको उच्चारण 'इ' स्वर वर्ण पछि आदि 'स' को उच्चारण गरेको पाइयो ।

त्यस पश्चात अनुनासिक शब्दको उच्चारणमा अनुनासिक स्वरलाई व्यञ्जनमा परिणत गरी उच्चारण गरेको पाइयो । साथै अनुनासिक स्वरको लोप गराइ शब्दहरू उच्चारित भएको देखियो । त्यसैगरी 'त्व' वर्णको उच्चारणमा 'त्वो' अथवा 'तो' उच्चारण गरेको पाइन्छ । 'त्र' उच्चारणका लागि छनोट गरिएका प्रायः सबै शब्दहरूमा पूर्ण रूपमा 'र' वर्ण उच्चारण गरी त्रुटि गरेको देखियो । प्राणत्व सम्बन्धी उच्चारणमा प्रायः महाप्राणबाट अल्पप्राण वर्णहरूको उच्चारण गरेको पाइयो । यसमा विशेष गरी 'भ्र', 'ढ', 'ध' वर्ण उच्चारण गर्दा त्रुटिहरू देखा पर्‍यो । त्यसपछि घोषत्वको

उच्चारणमा सघोष वर्णमा अघोष वर्णको प्रयोग भएको देखियो । विभिन्न भाषिक समुदायको मिश्रणबाट बनेको समाजमा प्रायः भाषिकागत प्रभावहरू प्रशस्तै मात्रामा देखियो । नेपाली भाषाको शब्दोच्चारणमा अन्य भाषिक समुदायको प्रभावका कारण त्रुटिहरू देखा परे ।

अन्त्यमा दनुवारी समुदायबाट आएका विद्यार्थीहरूको उच्चारण क्षमता थाहा पाउनको लागि विभिन्न किसिमका शब्दहरू प्रयोग गरी विद्यार्थीहरू माझ प्रस्तुत गरियो । त्यस किसिमका शब्दहरूमा पनि भाषिक समुदायकै प्रभावका कारण धेरै मात्रामा त्रुटिपूर्ण उच्चारणहरू भएको पाइयो । कक्षा ८ को 'हाम्रो नेपाली किताब' भन्ने पुस्तकबाट समेटिएका विविध शब्दहरू उच्चारण गर्न लगाउँदा त्यसमा पनि त्रुटिहरू देखा परे त्यसमा जम्मा १९ शब्दहरू छानेर उच्चारण गर्न लगाइएको थियो ।

५.२ निष्कर्ष

शोधको अध्ययन अनुसन्धानबाट प्राप्त तथ्याङ्कहरूको विश्लेषणका आधारमा निष्कर्ष निकालिएको छ । निष्कर्षहरू सीमित क्षेत्र र थोरै नमूना विद्यार्थीहरूको माझमा अध्ययन गरिएको छ । त्यसैले यस अध्ययनले सीमाङ्कनमा तोकिए भैं राष्ट्रिय रूपमै सबै समस्याहरूको समाधान गर्न नसके पनि अध्ययन क्षेत्रसँग मिल्ने खालको विषयहरूलाई सहयोग गर्नेमा भने म पूर्ण रूपमा विश्वस्त छु ।

१. 'अ', 'आ' स्वरवर्णको उच्चारणमा पनि त्रुटिहरू भएको पाइन्छ । यस्ता शब्दहरूको उच्चारणमा आदि, मध्य र अन्त्य तीनै क्षेत्रमा त्रुटिहरू भएका छन् । यस किसिमका त्रुटि गर्नेहरूमा ४१.६७ देखि ७५ प्रतिशत विद्यार्थीहरू रहेको तथ्याङ्कबाट पुष्टि हुन्छ । यस्तो हुनुको कारण दनुवारी विद्यार्थीहरूलाई मातृभाषाको प्रभाव मुख्य समस्याको रूपमा देखिन्छ ।

२. 'ए' स्वर र 'य' व्यञ्जन वर्णको उच्चारणमा पनि धेरै मात्रामा त्रुटिहरू भएका छन् । यस किसिमको समस्या प्रायः उच्चारणमा सुन्दा उस्तै लाग्ने शब्दहरू भएकाले गर्दा नै त्रुटि भएको देखिन्छ । 'ए' स्वर वर्ण उच्चारण हुनुपर्ने ठाउँमा 'य' व्यञ्जन वर्ण उच्चारित भएको छ भने 'य' व्यञ्जन वर्णको स्थानमा 'ए'

स्वरवर्ण उच्चारित भएको देखिन्छ । यस किसिमको समस्या भाषिक कठिनाइ तथा भूलको कारणले पनि हुने गरेको तथ्याङ्कको विश्लेषणका आधारमा पुष्टि हुन्छ ।

३. रेफ (') उच्चारणका क्रममा पनि अन्य शब्दहरूको तुलनामा प्रशस्तै त्रुटिहरू भएका छन् । रेफ लागेका शब्दहरू उच्चारित हुँदा प्रायः पुरा 'र' को उच्चारण भएको पाइयो । यस किसिमको उच्चारण जस्तै पूर्ण-पुरन, मर्यादा-मरयादा, मरेदा, माधुर्य-माधुरे आदि शब्दहरूमा क्रमश ७१.६७, ७६.६७ र ७६.६७ तथा सिर्जनात्मकता, दुर्घटना, कर्तव्य, सन्दर्भ जस्ता शब्दमा ५३.३३ प्रतिशत देखि ६५ प्रतिशत सम्म त्रुटिहरू भएका छन् । यस्तो हुनुको कारण पारिवारिक समस्या तथा निरन्तरको अभ्यासको कमि र उच्चारणगत जटिलता मुख्य रूपमा देखिएको छ ।
४. 'ब' र 'व' उच्चारण सम्बन्धी समस्या पनि मुख्य समस्याको रूपमा देखा परेको छ । सुन्दा वा बोल्दा उस्तै लाग्ने यी वर्णहरू एउटाको स्थानमा अर्को उच्चरित हुने गरेको पाइयो । यो समस्या दनुवारी मातृभाषी विद्यार्थीहरूमा मात्र नभई अन्य भाषिक समुदायका विद्यार्थीहरूमा पनि देखिएको छ । यस किसिमको शब्दहरूको उच्चारण त्रुटिपूर्ण हुनुमा भाषालाई सरल रूपमा लिनु तथा उच्चारण सम्बन्धी व्यवस्थाको खासै ख्याल नगर्नुलाई पनि लिन सकिन्छ ।
५. संयुक्त वर्णयुक्त शब्दहरूको उच्चारणमा पनि प्रशस्तै त्रुटिहरू हुने गरेको देखियो । यस्ता शब्दहरूको उच्चारणमा 'ज' को स्थानमा 'न' तथा 'ध' को स्थानमा 'ढ', 'त' को स्थानमा 'ट' वर्णहरू उच्चारण हुने गरेको पाइयो । जस्तै निकुञ्ज शब्दमा 'ज' लोप भई निकुन्ज उच्चारण हुनु तथा सन्तान शब्दमा सन्टान उच्चारण हुनु साथै अनुसन्धान शब्दको अनुसन्धान उच्चारण भई त्रुटि देखा पर्नु यस्तै समस्याको रूपमा लिन सकिन्छ । यस्तो त्रुटि गर्ने विद्यार्थीहरू ४५ देखि ७८.३३ प्रतिशतसम्म रहेको तथ्याङ्कबाट पुष्टि हुन्छ ।

६. भाषिक अध्ययनका क्रममा 'ह' वर्णयुक्त शब्दहरूमा पनि अन्य शब्दहरूमा जस्तै त्रुटिहरू हुने गरेको पाइयो । 'ह' उच्चारित शब्दहरू प्रयोग गर्दा प्रायः विद्यार्थीहरूले 'ह' पूर्ण रूपमा लोप गराइ शब्दहरू उच्चारण गरेको पाइयो । यहाँ महाकवि, उपहार, उदाहरण जस्ता शब्दहरूमा 'ह' लोप भई माकवि, उपार, उदारन जस्ता ध्वनी उच्चारित भएको देखियो । यस्तो किसिमको त्रुटि ४३.३३ देखि ७० प्रतिशत विद्यार्थीहरूले गर्ने गरेको अध्ययन विश्लेषणबाट पुष्टि हुन्छ ।
७. आदि स्थानमा 'स' वर्णयुक्त शब्दहरू उच्चारण गर्दा विद्यार्थीहरूले 'स' को अगाडि 'इ' स्वरवर्ण प्रयोग गरी त्यसपछि आदि 'स' उच्चारण गरेको पाइयो । यस किसिमको उच्चारणमा 'इ' स्वर वर्णको आगमन भइ त्यसपछि मात्र 'स' उच्चारण भएको देखिन्छ । आदि 'स' को उच्चारणमा प्रायः सबै दनुवारी मातृभाषी विद्यार्थीहरूले त्रुटिपूर्ण शब्दहरू उच्चारण गरेको पाइयो । यस्तो किसिमको समस्या दनुवारी विद्यार्थीहरूमा मात्र नभइ अन्य भाषिक समुदाय तथा नेपाली भाषी विद्यार्थीहरूमा पनि देखिएको छ ।
८. संयुक्त वर्ण 'त्व' उच्चारणमा पनि अन्य वर्णहरूमा जस्तै त्रुटिहरू देखा परेका छन् । यस्ता शब्दहरूको उच्चारणमा ५० देखि ७६.६७ प्रतिशतसम्म विद्यार्थीहरूले त्रुटि गरेको पाइयो 'त्व' शब्दको उच्चारण गर्दा गलत उच्चारण भइ तो उच्चारण भएको देखियो । विद्यार्थीहरूमा रहेको भाषिक समस्या र निरन्तरको अभ्यासको कमिका कारण यस्ता किसिमका समस्याहरू देखा परेको अध्ययन विश्लेषणबाट पुष्टि हुन्छ । यो समस्या प्रायः दनुवार भाषी विद्यार्थीहरूमा मात्र नभइ नेपाली लगायत अन्य भाषिक पृष्ठभूमिका विद्यार्थीहरूमा पनि देखिएको छ ।
९. अनुनासिक वर्णहरूको शब्द उच्चारणमा शिरविन्दु, चन्द्रविन्दु, नासिक्य वर्णयुक्त शब्दहरूको क्षेत्रमा धेरै त्रुटिहरू भएको पाइयो । अनुनासिक वर्ण प्रयोग भएका शब्दहरू उच्चारण गर्दा विद्यार्थीहरूले ४९.६७ देखि ७० प्रतिशत सम्म त्रुटिहरू

गरेको भेटियो । धेरैजसो विद्यार्थीहरूले संसार, संरक्षण, हाँगा, भैंसी, संज्ञा, संयोजक जस्ता शब्दहरूलाई क्रमशः सन्सार, संरछेन, हाँगा, भइसी, सङ्ख्या, संयोजक गरी त्रुटिपूर्ण उच्चारण गरेको पाइयो । यस किसिमका त्रुटिहरू प्रायः सबै दनुवारी विद्यार्थीहरूमा देखिएको छ ।

१०. 'ऋ' वर्णयुक्त शब्दहरूको उच्चारणमा अन्य वर्णहरूको तुलनामा भन्ने धेरै त्रुटिहरू गरेको पाइयो ऋ वर्णयुक्त शब्दहरू उच्चारणमा 'र' वर्ण उच्चारण भएको पाइयो । ऋषि, ऋतु, ऋण, कृपा, दातृ शब्दहरूलाई क्रमशः रिषि, रीतु, रिन, किर्पा, दातरी गरी त्रुटिपूर्ण उच्चारण गरेको भेटियो । यस किसिमको उच्चारण ५० देखि ७० प्रतिशत विद्यार्थीहरूले त्रुटिपूर्ण रूपमा गरेको पाइयो ।
११. प्राणत्व वर्णहरूको उच्चारणमा विद्यार्थीहरूले महाप्राण युक्त शब्दहरूको उच्चारण गर्दा त्रुटि गरेको पाइयो । तथ्याङ्कको विश्लेषणका आधारमा उच्चारित शब्दहरू कति शुद्ध र कति अशुद्ध भनि तालिकामा प्रतिशतका आधारमा निष्कर्ष निकालियो । यस किसिमको निष्कर्षले ढोका, विरोध, गम्भीर, आधा, सम्झना जस्ता शब्दहरूको उच्चारणमा भएका त्रुटिहरू पत्ता लगाइयो । त्यस्ता शब्दहरूमा गलत उच्चारण भई धोका, विरोद, गम्बीर, अधा, सम्जना शब्दहरू उच्चारित भएको पाइयो । यस्तो उच्चारण गर्नेहरूमा ३८.३३ देखि ७० प्रतिशत सम्म विद्यार्थीहरू रहेको पाइयो ।
१२. घोषत्व वर्ण सम्बन्धी त्रुटिहरू पनि प्रशस्तै मात्रामा भएका छन् । दनुवारी मातृभाषी विद्यार्थीहरूले घोषत्व वर्णयुक्त शब्दहरूको उच्चारण गर्दा ३६.६७ देखि ६९.६७ प्रतिशत सम्म गलति गरेको भेटियो । यस किसिमको त्रुटि भएका शब्दहरूमा लोग्ने, महल, अग्लो, कागती, मागनु, क्रमशः मल, अक्लो, कागटी, माक्नु जस्ता उच्चारणमा 'ग' लोप भई 'क' 'ह' लोप भइ 'त' लोप भइ 'ट' वर्णहरू उच्चारण भएको पाइयो । यस्तो किसिमको समस्या निरन्तर अभ्यासको कमिबाट हुने गरेको तथ्याङ्कबाट पुष्टि हुन्छ ।

१३. भाषिकागत प्रभावका कारण पनि शब्दहरूको उच्चारणमा प्रशस्तै त्रुटिहरू भएको पाइयो । जस्तै बोलाएको-बोलाको, भएको-भको, मकै-मकाई, हँसिया-हँसुवा, खाएको-खाको आदि उच्चारणमा भएको छ । यो भाषिकागत प्रभावका कारणबाट गलत उच्चारण भएको पाइन्छ । यस्ता शब्दहरू बोलि चालीको भाषामा त्रुटिपूर्ण रहे पनि विद्यार्थीहरूले भने सकेसम्म शुद्ध उच्चारण गर्ने प्रयास गरेका छन् । भाषिकागत प्रभावका कारण शब्दहरूको उच्चारणमा ४० देखि ७६.३३ प्रतिशत सम्म त्रुटिहरू भएका छन् । यस्ता त्रुटिहरू लेख्य भन्दा पनि कथ्य भाषाकै प्रभावका कारण भएको स्वीकार गर्न सकिन्छ ।
१४. निश्चित वर्णयुक्त शब्दहरू बाहेक त्रुटिहरू वा विद्यार्थीका कमजोरी पत्ता लगाउन कक्षा ८ को हाम्रो नेपाली किताबमा भएका अन्य शब्दहरूलाई विविध शब्द उच्चारणका रूपमा समेटी छुट्टै तालिकाको रूपमा १९ वटा शब्दहरू छनोट गरिएको छ । थप सामग्री सङ्कलनका लागि कविताका केही हरफहरू तथा पाठ भित्रका अनुच्छेदलाई पनि समेटी वाचन र उच्चारण गर्न लगाइयो । यसरी हेर्दा पनि विद्यार्थीहरूले शब्दहरूको उच्चारणमा धेरै त्रुटि गरेको पाइयो । यसमा सरल र केही जटिल शब्दहरू पनि समावेश गरिएको छ । यस्तो त्रुटि गर्नेहरूमा ६० देखि ७० प्रतिशत सम्म विद्यार्थीहरू रहेका छन् । यसको मुख्य प्रभाव मातृभाषा र निरन्तर अभ्यासको कमिका कारण हुने गरेको तथ्य स्पष्ट देखिएको छ ।

कविताको हरफहरू सस्वर वाचन गराउँदा यति, गति र लय नमिलेको भेटियो भने अनुच्छेदहरू पढ्न लगाउँदा हलन्त, अजन्त, पूर्ण विराम आदि ख्याल नगरिएको पाइयो । यसबाट पनि के पुष्टि हुन्छ भने विद्यार्थीहरूमा आफ्नै मातृभाषाको प्रभाव परेको हुनाले त्यस्ता किसिमका त्रुटिहरूको ख्याल नगरी अध्ययन गरेको पाइयो ।

समग्रमा हेर्दा सिन्धुली जिल्लाको पूर्वी क्षेत्रमा रहेका निपाने, हत्पते र सिथौली गा.वि.स. मा अवस्थित पाँचवटा विद्यालयमा गरिएको यस अनुसन्धानबाट के कुरा प्रष्ट हुन्छ भने दनुवारी मातृभाषी पृष्ठभूमिबाट आएका विद्यार्थीहरूले बढी मात्रमा त्रुटिपूर्ण

शब्दहरूको उच्चारण गरेका छन् । मैथिली, भोजपुरी, थारू लगायतका विद्यार्थीहरूको तुलनामा दनुवारी विद्यार्थीहरूले पनि सोही किसिमको त्रुटिपूर्ण उच्चारण दोहोर्‍याएको कुरा तथ्याङ्कको अध्ययन र विश्लेषणका आधारमा पुष्टि भएको देखिन्छ ।

५.३ उपयोगिता

१. यस शोधकार्यको अध्ययनले दनुवारी मातृभाषी विद्यार्थीहरूले शब्दोच्चारणमा गरेका त्रुटिहरूको पहिचान गरी त्यसैका आधारमा शिक्षण विधि र शैक्षिक सामग्री जस्ता कुराहरू जुटाउन सहयोग मिलेछ ।
२. पहिलो भाषाका रूपमा नेपाली भाषा सिकने विद्यार्थी र अन्य भाषिक समुदायबाट आएका विद्यार्थीहरूलाई एउटै कक्षाकोठामा राखी भाषा सिकाउनु पर्ने परिस्थितिमा अध्यापन कर्ताले त्रुटि हुन सक्ने सम्भावित क्षेत्रहरू पहिल्याइ सहयोगात्मक भावनाको विकासमा सहयोग पुग्ने छ ।
३. कक्षा कोठाको व्यवस्थापनतर्फ दृष्टि दिँदै शब्दोच्चारण, सस्वर पढ्न र सहज वातावरण निर्माण गरी शिक्षण गर्नु उपयोगी हुनेछ ।
४. यस अनुसन्धानले विद्यार्थीहरूलाई विद्यालयको वातावरण तयार गर्दै तल्लो कक्षाहरू देखि नै ध्वन्यात्मक र वर्णनात्मक शब्दोच्चारणमा अभ्यस्त गराउँदै ल्याउन सहयोग गर्नेछ ।
५. यस अध्ययनबाट विद्यार्थीहरूले गरेका त्रुटिहरूका आधारमा शिक्षकलाई कुन क्षेत्रमा कस्तो किसिमको तालिम उपलब्ध गराउने भन्ने कुरा निर्णय गर्न मद्दत मिलेछ ।
६. यस अध्ययनले शिक्षक र विद्यार्थी, विद्यार्थी विद्यार्थी तथा एउटा भाषिक समुदायबाट आएका विद्यार्थीहरू र अर्को भाषिक समुदायबाट आएका विद्यार्थीहरू बीच सहयोगात्मक तरिकाले शब्दहरूको उच्चारणमा अभ्यस्त गराउन उपयोगी हुनेछ ।
७. कथा, कविता, निबन्ध, संवाद, वादविवाद जस्ता क्रियाकलापमा विद्यार्थीहरूलाई सहभागी गराइ विधा अनुसार गति, यति र लय मिलाई शब्दहरू उच्चारण वा

वाचन गर्न लगाउनाले भाषा सिकाइमा सहज वातावरण निर्माण गर्न उपयोगी हुनेछ ।

८. कुनै पनि भाषा शिक्षणका क्रममा विद्यार्थीहरूको सहजताका लागि सहपाठी साथीहरू, दाजु दिदी शिक्षक, अभिभावक लगायतले पठनपाठनमा पृष्ठपोषण प्रदान गर्नाले साथै मातृभाषी वा अन्य समुदायका विद्यार्थीहरूलाई नेपाली शब्दहरू प्रयोगमा प्रोत्साहन गर्नाले भाषिक समस्या समाधान गर्न मद्दत मिल्नेछ ।
९. कक्षाकोठा भित्र मात्र नभइ बाहिरी वातावरणमा पनि शब्दहरूको उच्चारणमा विद्यार्थीहरू स्वयम्ले ध्यान दिनाले भाषिक समस्याको निराकरण गर्न सहयोग मिल्नेछ ।
१०. यो अनुसन्धान शिक्षक, विद्यार्थी, अभिभावक, अनुसन्धानकर्ता, पाठ्यक्रमविद, लगायतका लागि उपयोगी हुनेछ ।

५.३.१ नीतिगत तह

दनुवारी मातृभाषी विद्यार्थीहरूले शोधकार्यको अनुसन्धानका क्रममा विभिन्न तहमा विभिन्न किसिमका त्रुटिहरू गरेको देखिन्छ । त्यसैले यस किसिमका त्रुटिहरू शिक्षकले मात्र निराकरण गर्न सक्ने अवस्था रहदैन । अध्ययन अनुसन्धानका क्रममा नेपाली भाषाका शब्दोच्चारणमा हुने त्रुटिहरू पहिचान गरी विद्यार्थीहरूले गरेका त्रुटिहरूको निराकरण गर्नका लागि विविध किसिमका नीति र प्रक्रियाहरू अवलम्बन गर्नुपर्ने हुन्छ ।

दनुवारी मातृभाषी विद्यार्थीहरूको उच्चारण क्षमताको स्तर उकास्नका लागि शिक्षक, अभिभावक, विद्यार्थी स्वयम् सामाजिक वातावरण, सरकारी प्रतिबद्धता लगायतका कुराहरूमा ध्यान दिनुपर्ने देखिन्छ । सरकारी स्तरबाट शिक्षकहरूका लागि विभिन्न नीतिहरू जस्तै: शिक्षक तालिम, शिक्षण विधि, पाठ्यक्रम, पाठ्यपुस्तक, शैक्षिक सामग्री, भाषिक शब्दहरूको उच्चारणका आधारहरूमा समेत ध्यान दिनुपर्ने आवश्यक देखिन्छ । शब्दहरूको उच्चारणमा प्रायः पहिलो भाषी र दोस्रो भाषी दुवै पृष्ठभूमिका विद्यार्थीहरूले गलत किसिमको उच्चारण गरेका हुन्छन् । यस किसिमको समस्यालाई

समाधान गर्न नखोजिएमा दनुवारी मातृभाषी विद्यार्थीहरूको त्रुटि सम्बन्धी समस्या समाधान नहुने कुरा निश्चित छ । त्यसैले सिद्धान्तमा मात्र सीमित त्रुटि सम्बन्धी अवधारणालाई विद्यालयको पहुँच सम्म पुऱ्याइ कार्यान्वयन गरेको खण्डमा मात्र दनुवारी समुदायका विद्यार्थीहरूका लागि राहत मिल्ने तथा अन्य भाषिक पृष्ठभूमिका विद्यार्थीहरूलाई पनि सहयोग मिल्न सक्ने देखिन्छ ।

५.३.२ प्रयोगात्मक तह

१. यस शोधकार्यबाट शिक्षकहरूलाई विद्यार्थीहरूको स्तर अनुसार वातावरण निर्माण गरी शैक्षिक सामग्री प्रयोगमा सहयोग पुग्नेछ ।
२. यसको अध्ययनले पाठ्यक्रमविद, पाठ्यपुस्तक निर्माणकर्ता, अनुसन्धानकर्तालाई पाठ्यपुस्तक निर्माणमा सहयोग मिल्नेछ ।
३. यस शोधकार्यको अध्ययनबाट विद्यालय, विद्यार्थी, शिक्षक, अभिभावक समाज तथा दनुवारी समुदायलाई समेत नेपाली शब्दोच्चारणमा गरेका त्रुटिको पहिचान गर्न सहयोग मिल्नेछ ।
४. यसको अध्ययनबाट भावी शोधकर्ताहरूलाई दनुवारी मातृभाषी विद्यार्थीहरूले गरेका त्रुटिहरू सम्बन्धी जानकारी प्राप्त गर्न मद्दत मिल्नेछ ।
५. यस अनुसन्धानले दनुवारी मातृभाषी विद्यार्थीहरू मात्र नभइ अन्य भाषिक पृष्ठभूमिका विद्यार्थीहरूलाई कुन र कस्तो नीतिहरू अवलम्बन गर्दा त्रुटि सम्बन्धी समस्याहरू समाधान गर्न सकिन्छ भन्ने कुराको जानकारी हुन्छ ।

५.३.३ भावी अध्ययन

अति सीमान्तकृत जातिको रूपमा रहेका दनुवार जातिहरूको मातृभाषा दनुवारी लोपोन्मुख अवस्थामा रहेको छ । यसलाई जीवन्त राख्नका लागि भाषाको खोज अनुसन्धान हुनु जरूरी छ । त्यसैले यहाँ सीमित क्षेत्र भित्र रही अनुसन्धान गरिएकोले सबै क्षेत्रको अध्ययन हुन सकेको छैन । अन्य क्षेत्रमा रहेका समस्याहरू र तिनको समाधानका लागि थप अनुसन्धान आवश्यक देखिन्छ । त्यसका लागि यस शोधकार्यसँग

निकट रही भावी अनुसन्धानकर्ताले दनुवारी भाषाका बारेमा निम्न विषयवस्तुहरुमा अध्ययन अनुसन्धान गर्न सक्नेछन् ।

- क) दनुवारी भाषाको ऐतिहासिक विकासक्रमको अध्ययन ।
- ख) दनुवारी भाषा भित्रका भाषिक भेदहरूको अध्ययन ।
- ग) दनुवारी भाषा र नेपाली भाषाको व्यतिरेकी अध्ययन ।

सन्दर्भसामग्री सूची

अधिकारी, हेमाङ्गराज (२०६६), **समसामयिक नेपाली व्याकरण** (पाँचौ संस्करण),
काठमाडौं: विद्यार्थी पुस्तक भण्डार ।

अधिकारी, हेमाङ्गराज र बद्रीविशाल भट्टराई (२०५६), **नेपाली प्रायोगिक शब्दकोश**,
काठमाडौं: विद्यार्थी पुस्तक भण्डार ।

अन्तरिम संविधान (२०६३) धारा ३ ।

अन्तरिम संविधान (२०६३) धारा ५, उपधारा १ ।

अधिकारी, सरिता (२०६९), *दनुवारी विद्यार्थीहरूको नेपाली शब्दोच्चारण क्षमताको
अध्ययन*, अप्रकाशित स्नातकोत्तर शोधपत्र, नेपाली भाषा शिक्षा विभाग
त्रि.वि. कीर्तिपुर ।

आदिवासी जनजाति राष्ट्रिय प्रतिष्ठान (२०६९), **आदिवासी जनजातीय मातृभाषाको
स्थिति : एक विश्लेषण**, ललितपुर : सानेपा ।

खड्का, संजीव (२०६४), *सप्तरी जिल्लाका कक्षा ५ मा अध्ययनरत मैथिली भाषी
विद्यार्थीहरूले स्तरीय नेपाली शब्दोच्चारणमा गर्ने त्रुटिहरूको अध्ययन*,
अप्रकाशित स्नातकोत्तर शोधपत्र, नेपाली भाषा शिक्षा विभाग त्रि.वि.
कीर्तिपुर ।

भा, कञ्चन (२०६०), *कक्षा ४ उत्तीर्ण मैथिली भाषी विद्यार्थीहरूले नेपाली
भाषाको शब्दोच्चारणमा गर्ने त्रुटिहरूको विश्लेषण*, अप्रकाशित स्नातकोत्तर
शोधपत्र, नेपाली भाषा शिक्षा विभाग त्रि.वि. कीर्तिपुर ।

ढकाल, कमलदीप (२०३६), **कमला खोंचका दनुवार, मधुपर्क**, काठमाडौं :
गोरखापत्र संस्थान ।

तथ्याङ्क गतिविधि (२०६९/०७०), **राष्ट्रिय जनगणना, २०६८** ।

दनुवार, नमुनी सिंह (१९९४), दसुस प्रतिवेदन ।

दाहाल, दुर्गाप्रसाद (२०५४), *दनुवारी भाषा एक अध्ययन*, अप्रकाशित स्नातकोत्तर शोधपत्र, नेपाली भाषा शिक्षा विभाग महेन्द्ररत्न क्याम्पस, ताहाचाल ।

बन्धु, चुडामणि (२०५३), *भाषाविज्ञान*, (सा.स) काठमाडौं : साभा प्रकाशन ।

बाँनिया, शेरबहादुर (२०६०), *कक्षा ५ मा अध्ययनरत लिम्बू मातृभाषी विद्यार्थीले नेपाली उच्चारण गर्ने त्रुटिहरूको विश्लेषण*, अप्रकाशित स्नातकोत्तर शोधपत्र, नेपाली भाषा शिक्षा विभाग त्रि.वि. कीर्तिपुर ।

बज्जाडे, गोमा (सन् २००२), *टेन्स आस्पेक्ट एण्ड एग्रिमेन्ट इन दनुवार भर्बस*, अप्रकाशित स्नातकोत्तर शोधपत्र, नेपाली भाषा शिक्षा विभाग महेन्द्ररत्न क्याम्पस, ताहाचल ।

बास्कोटा, सुष्मा (२०४९), *हृत्पते गा.वि.स. का दनुवार र राजनीति*, अप्रकाशित स्नातकोत्तर शोधपत्र, मानवशास्त्र /समाजशास्त्र केन्द्रीय विभाग त्रि.वि. कीर्तिपुर ।

भट्टराई, रामप्रसाद (२०६५), *भाषिक अनुसन्धान विधि*, काठमाडौं : शुभकामना प्रकाशन ।

भण्डारी, पारसमणि र अन्य (२०६८) *भाषिक अनुसन्धान विधि*, काठमाडौं : पिनाकल पब्लिकेशन ।

भण्डारी, गोविन्दप्रसाद (२०४५), *मरसुवा गा.प.का दनुवार जीवनको साँस्कृतिक पक्ष*, अप्रकाशित शोधपत्र ।

पोखरेल, बालकृष्ण (२०६०), *राष्ट्रभाषा*, ललितपुर : साभा प्रकाशन ।

यादव, अश्वेश्वर (२०६३), *कक्षा ५ मा अध्ययनरत मैथिली भाषी विद्यार्थीहरूले नेपाली वाक्यगठनमा गर्ने त्रुटिहरूको अध्ययन*, अप्रकाशित स्नातकोत्तर शोधपत्र, नेपाली भाषा शिक्षा विभाग त्रि.वि. कीर्तिपुर ।

लम्साल, रामचन्द्र र अन्य (२०६८), भाषिक अनुसन्धान विधि, काठमाडौँ : क्याम्ब्रिज पब्लिकेशन ।

लामिछाने, यादव प्रकाश (२०६२), नेपाली भाषा व्याकरण तथा रचना, काठमाडौँ : आठराई प्रकाशन ।

शर्मा, जनकलाल (२०४९), हाम्रो समाज एक अध्ययन, ललितपुर : साभा प्रकाशन ।

शर्मा, मोहनराज र अन्य (२०५०), भाषा विज्ञान र नेपाली भाषा, काठमाडौँ : बुक्स सेन्टर ।

सिंह, दिलीप कुमार (२०६४), कक्षा सातमा अध्ययनरत मैथिली भाषी विद्यार्थीहरूले नेपाली उच्चारणमा गर्ने त्रुटिहरूको अध्ययन, अप्रकाशित स्नातकोत्तर शोधपत्र, नेपाली भाषा शिक्षा विभाग त्रि.वि. कीर्तिपुर ।